

BAJAI HONPOLGÁR

2005. június

XVI. évfolyam 6. (176.) szám

Ára: 200 Ft

Emlékezés a holocaustra Emléktábla-avatás

Ez évben is megtartották május 29-én az Ady Endre Városi Könyvtárban – az egykori zsinagógában és az udvarán létesített emlékfalnál – a holocaustra való visszaemlékezés ünnepségét. A Bajai Zsidó Hitközség az emlékezés napján gyászistentiszteletet rendezett, melyen a vallási szertartást ismét dr. Schweitzer József professzor, nyugdíjas főrabbi vezetésével és Tóth Emil, a rab-biképző főkantóranak közreműködésével tartották meg. A múlt egyik tévútjának tragikus időszakára, a zsidóság megsemmisítésére irányuló példátlan korszakára való visszaemlékezésben – melynek emberi fájdalma ma is tornyosul bennünk – közreműködtek egy Pári Mirella által szerkesztett és Pári Lajosné által rendezett műsorral a Bajai Magyar-Izraeli Baráti Kör irodalmi színpadának tagjai, valamint Terray Orsolya (ének) és dr. Huszár Pál (orgona). A szerencsétlenségre, megsemmisülésre, megsemmisítésre való visszaemlékezés alkalmával feliratos márványtábla avatására is sor került.

A klasszicista stílusban felépített, monumentális zsidó templom kertje felőli bejárati előcsarnoknak jobb oldalán áll az első világháborúban hősi halált halt bajai zsidók emléktáblája, mivel a 20. század elején a zsidó vallású magyar állampolgárok számára még olyan történelmi helyzet volt, amelyben egyenrangúan, a nemzet szerves részeként harcolhattak és vesztesként a zsidó hittestvérek is meghallhattak. A portikusz bal oldalának falán helyezték el a Bajai Zsidó Hitközség szolidaritási emléktábláját, Bálint Attila grafikus rajzának vésetével díszítve. A márványtábla kivitelezéséhez szükséges anyagiakat Hegedűs Viktor biztosította.

Létesítésének történetéről is szót kell ejteni. Visszapillantva az elmúlt idők egyik sötét szakaszára, már régebben olyan gondolat támadt Hegedűs Viktorban, hogy valamilyen módon emléket kellene állítani azoknak, akik a zsidó üldözések idején a segítőkészség nagyszerű példáit mutatták meg városunkban. Fakadhatott elképzelése saját sorsának alakulásából is, mert az 1927-ben Baján született gimnazistát – és másokat – Molnár Ferenc, a pénzügyőr-ség akkori vezetője bevitte laktanyájukba, és hónapokig védelme alatt tartotta őket. Tettével megmenekítette az ifjakat a deportálástól. Az 1945-ben a Ciszterci Rend Bajai III. Béla Gimnáziumában érettségizett Hegedűs Viktor orvosgyógyászatot végzett, 1956-ban Dániában telepedett le. A Koppenhágában élő radiológus orvos-professzor többször hazajár szülővárosába. Régi gondolatának megvalósítása érdekében kapcsolatokat keresett, hogy emléket állítsanak Baján olyan személyeknek, akik a legsötétebb években sem engedték kioltódni a humanitás lángját, óvták a bajai zsidóságot. Létrehozott egy kuratóriumot is. Tagjai voltak Bácskai

Fotó: Zalavári László

Sándor, szerzetesi nevén Keve atya, Bloch Sándor, a helyi zsidó hitközség elnöke, dr. Hegedűs Viktor, dr. Péterfi Tamás ügyvéd és e sorok írója.

Az eredeti elképzelés az volt, hogy a feliratos márványtáblára kerüljenek fel azon személyeknek a nevei, akik a zsidóüldözések idején valamilyen módon segítettek zsidó polgártársaikat, életmentést végeztek. Megkezdődött az adatgyűjtés is. A kuratórium tagjainak egyező véleménye volt, hogy dr. Bernhart Sándor (1889-1984) és Karig Sára (1914-1999) nevét rávéssék a felállítandó emléktáblára, hiszen mindkettőjüket Izraelben, a jeruzsálemi Újvárosban lévő Jad Vasemben a Világ Jámborai közé sorolták, neveiket megörökítették az ottani emlékfalon. Bernhart Sándor 1937-1945 között Baja polgármestere volt, akinek posztumusz díszpolgári cím adományozásával ismerték el kiemelkedő munkásságát, aki bátran kiállt a zsidóság megmentése érdekében,

védelmezte őket. A bajai születésű és a Rókus sírkertben nyugvó Karig Sára költő, író, műfordító és szerkesztő a fővárosban végzett embermentő akciókat. Őssze gyűjtött a kuratórium még több nevet, majd közös elhatározással egyetértettek abban, hogy az emléktáblán ne szerepeljenek konkrét nevek, mert a segítségek különböző színvonalúak voltak a hozott áldozatok és a vele járó veszélyeket illetően. Mégis kell egy dokumentumot teremteni a rendelkezésre álló nevek listájával azokról, akiknek szívjósága példamutató lehet a bajaiak számára, hogy nemes cselekedeteik

feljegyeztessenek a jövő nemzedék okulására. Az avatási ünnepségre Bajára érkező dr. Hegedűs Viktor ezt a listát átadta a város polgármesterének a hivatali irattár számára, a Türr István Múzeum igazgatójának a múzeum adattára, valamint az Ady Endre Városi Könyvtár igazgatójának a könyvtári helytörténeti gyűjtemény részére, és megküldi a budapesti Zsidó Múzeumnak és a Megyei Levéltárnak is azzal, hogy a lista nem tekinthető kizárólagosnak, megváltoztathatatlanoknak, mert amennyiben új adatok kerülnek elő, az illetékesek a dokumentumot kiegészíthetik.

Szeptemberben lesz 160 éve, hogy befejeződött Baján a nagy tűzvészben leégett zsinagóga helyett a mai megépítése. 1845-ben avatásán hangzott el az első magyarul mondott hitszónoklat, amellyel akkortájt hazai zsinagógát felszenteltek. Ez volt Magyarországon az első magyarul elmondott zsinagóga-avató beszéd. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a bajai szolidaritási emléktábla is – amely a nem zsidó vallású személyek számára állít emléket – az első az országban, hogy ébren tartsa az emlékezést.

Bánáti Tibor

Dr. Grauaug Ármin 1893-1945

Mártírhalálának 60. évfordulójára

1923-ban, egy őszi napon a városunk egészségügyét irányító tisztiorvos behívott hivatalába egy lelkes belgyógyász fiatalembert, és arra kérte, dolgozza ki és fogalmazza meg a Bajai Tüdőgondozó Intézet újraindításának, működtetésének irányelveit, és vállalja el az intézet vezetését. Olyan intézetét, melynek akkor sem helyisége, sem vagyona, sem jövedelme nem volt. Az első világháború, majd az azt követő szerb megszállás után vagyunk, s a városra minden szempontból, így közegészségügyi tekintetben is válságos időszak várt. A gümőkóros halálozás pl. messze túlszárnyalta az országos átlag adatait.

A feladatra kiszemelt fent említett kolléga, aki a komoly kihívást jelentő megbízást habozás nélkül elfogadta, dr. Grauaug Ármin volt, aki bajai diákévei után az orvosegyetemet Budapesten és Berlinben végezte. 1916-ban kelt friss diplomával a zsebében, háború lévén, orvosi karrierjét katoniorvosként kezdte a galíciai fronton, ezt követően két évet dolgozott a budapesti egyetem belklinikáján, majd visszatért Bajára. Itt érte őt a tisztiorvos megítéssel felkérése. Valóban a nulláról kellett indulnia, ahogy ma mondanánk. Az újraindítás, majd a folyamatos működés feltételeit dr. Grauaug 15 pontban fogalmazta meg, a laikus városvezetést is meggyőző érveléssel. Ezt követően kérte magához őt a város polgármestere, dr. Borbíró Ferenc, és biztosította arról, hogy a város anyagilag támogatni fogja az intézet újraindítását. Visszatekintve e folyamatra, az azt követő eredmények ismeretében, túlzás nélkül megállapítható, hogy egészségpolitikai szempontból mind a sze-

mélyi kiválasztás tekintetében, mind a kidolgozott stratégia nyomán kiváló döntések születtek. Az anyagi feltételek birtokában, a kiszemelt vezetőorvos által fölvázolt menetrendet követve, 1924. december 1-jén újra megindulhatott a munka a bajai tüdőgondozóban. Röntgenberendezést csak 1927-ben tudtak vásárolni, addig az intézet vezetője saját röntgengépét bocsátotta díjmentesen a gondozó rendelkezésére. Napjainkban ilyen természetű gesztus el sem képzelhető! Ismeretes, hogy akkoriban nem folyt még országunkban központilag (törvénnyel, rendeletekkel) szabályozott küzdelem a gümőkór ellen. Dr. Grauaug Ármin tehát maga dolgozta ki a szakmai és adminisztratív munka minden apró részletét, beleértve a felkutatást célzó szűrővizsgálatok

menetét, a diagnosztikát, a gondozást és nyilvántartást. De fölismerete a széleskörű felvilágosító munka fontosságát is, ő maga számos ismeretterjesztő előadást tartott a városban, és rábírta erre bajai kollégáit is. Kezdetől fogva világos volt számára a tény, hogy a gümőkór nemcsak fertőző, hanem egyben szociális betegség is, mely ellen a társadalom tájékozottsága és közreműködése nélkül nem lehet eredményesen küzdeni. Úttörő volt a szűrővizsgálatok lépcsőzetes bevezetésében. Az első populáció, melyet 1925-től évenként szűrtek, az óvodai alkalmazottak csoportja volt. A pedagógusok rendszeres röntgen szűrését 1928-ban kezdték el. Mindezeket azért fontos itt megemlíteni, mert a gümőkór elleni országos méretű küzdelmet szabályozó 1940. évi VI. törvénycikk (Lex tuberculosis) sok pontjában lényegében kodifikálta a bajai gondozóban dr. Grauaug által kimunkált és alkalmazott módszert. Példamutató volt dr. Grauaug Ármin együttműködése az időközben, 1927-ben megépült tüdőosztály osztályvezető főorvosával, dr. Alföldy Józseffel. Magas színvonalú, közös szakmai munkájuk gyümölcse többek között számos megjelent tudományos publikáció, magyar és német szaklapokban. De a megelőzés és gyógyítás szükségszerű összhangját első sorban az elért gyógyítási eredmények igazolták. Városunkban 20 év alatt felére csökkent a gümőkóros halálozás.

Ha ezek után Grauaug Ármint mint embert próbálom megidézni és rá emlékezni, a szubjektív hangvétel kikerülhetetlen. Ismerem őt, betege is voltam. Élénken él emlékezetemben a behavazott Tóth Kálmán utca

este, a gázlámpa gyér fénye által megvilágítva. És föltűnik egy fiáker, benne Grauaug doktor úr, amint zseblámpával be-tűzi a Medizinische Wochenschrift legújabb számát. Mert az idő kevés, a két beteglátogatás között is ki kell azt használni. Ars po-étikája a beteg ember feltétel nélküli szolgálata volt, mely elé nem szabhat korlátot az idő. Minden embertársát egyformán szeretete, minden betegért egyformán aggódott. Őt is mindenki szeretete. Legendás áldozatkész-

sége városszerte ismert volt, sokan illették őt a szegények orvosa jelzővel, teljesen jogosan. Orvosi és emberi példája segített nekem a pályaválasztásom során, majd gyakorló orvosként egyik példaképmként tiszteltem. Hozzá kívántam méltó lenni akkor is, amikor az általa újraindított és 20 éven át vezetett intézet élére magam kerültem 1951. január 1-jén.

Balassa János, a kiváló sebész, szakmánk jeles képviselője a 19. század derekán ek-

képp fogalmazta meg az orvosi hivatás lényegét: „vivere aliis, non sibi...”, azaz másokért élj, ne magadért! Dr. Grauaug Ármint 1944-ben egy gyilkos ideológia örülete elragadta tőlünk, és 1945 tavaszán, épp hatvan éve, megölte őt. Az EMBERT, aki valóban másokért, beteg embertársaiért, érettünk élt és mindenkit szeretett. Talán értünk, talán helyettünk szenvedett és halt kegyetlen halált. Mint a Názáreti.

Dr. Abonyi József

Apám történetei

A szegények orvosa

Igen vékonydongájú kis szőke kölkök voltam, de azért szívós és erős. Nem ijedtem én meg egy kis köhögéstől, ami rámjött és nem hagyott nyugtot sem éjjel, sem nappal. Ám anyám azt mondta, hogy ezzel nem lehet játszani tovább – nem segített sem hagymatea, sem a mellemre tett disznószíros kendő –, itt már orvos kell.

Anyám azt mondta, hogy van a városban egy doktor, aki a szegényeket gyógyítja, és olcsón, úgy híjják, hogy Graug. A Graug. Bent van a főtéren a háza és a rendelője is. Zsidó ember – tette hozzá.

Na, ha zsidó ember – gondótam –, akkor jó, merthogy a Flesch úr is zsidó, és ő is rendes ember.

Grauaug doktor rendelője a Szentháromság téren, az ún. Pilák-féle házban volt. Az emeleten. Igen gyorsan elterjedt a szegények között, hogy a rendelés itt ingyenes. Látásból ismertem is az orvost, egy alvégi fiákeres vitte a betegekhez, egy bűnyó (bunyevác) ember vót a kocsisa, a Jámbor vitéz. Csak így, Vitéz. Állítólag vitézi rangot kapott, amikor a háborúból hazatért. Fehér gyolcs gatyában járt, ahogy akkoriban a bűnyók, mindig azt lestem, hogy mennyi a bolhaszar a gatyáján.

Büszke is volt ez az alvégi bunyevác, hogy ő hordhatja a Graug doktort, akinek a nevéből kihagyták az „au”-t, és csak úgy hítták, hogy a Graug.

Nahát, mivel már nem volt mit tenni, felkerestem ezt a rendelőt. Sokan vártak rá, ki kellett várnom a soromat.

A doktor végtelen türelemmel és szeretettel bánt mindenkivel. Rám nézett, mosolygott.

– Na, kisfiam, mi a baj?

– Hát tetszik tudni... doktor úr... úgy köhögök, mint a fene, nem áll meg egy kicsit se, már a gyomrom is fáj – rám jött a köhögés, belevörösödtem szinte, és már nem is kellett mondanom többet.

Átvitt a röntgengéphez és megröntgenezett, hümmögött, nézegette és visszajött hozzám.

– Ide figyelj, most elmész a patikushoz, és kiváltod, amit felírok. Megértted? De ezt szedni kell ám rendesen... mert baj lesz. – Hajlongva köszöntem, és kihátráltam az ajtón.

A patikába menet egyre az járt az eszembe, vajon mibe kerül ez most. Egyáltalán ki tudom majd fizetni? Elmenjek érte? De ha nem megyek... akkor az anyámmal gyűlik meg a bajom, de ha sok lesz, akkor a testvéreim elől veszem el a pénzt... Na, nem gond, ha sok lesz, hát nem hozom el, egyszerűen otthagynom – döntöttem.

A patikus kiadta a gyógyszert egy üvegben. Én forgattam, nézegettem és vártam.

– Na, mi az, akarsz még valamit? – nézett rám.

– Hát... hát fizetni... azt mit kell? – kérdeztem félve és nyeltem egyet.

– Fizetni? Hát azt nem kell! A Grauaug doktor maga fizeti a szegény betegek receptjét, ha még nem tudad, és a vizsgálat is ingyenes nála.

– Ingyenes? – csodálkoztam. – Hát ilyen ember is van?

Boldog voltam, talán ezt a Mama is tudta előre, elindultam hazafelé, de félúton megálltam, annyira elcsodálkoztam. Micsoda rendes ember ez a doktor, azért én visszamegyek hozzá, és megköszönöm neki, meg aztán megmondom, hogy talán segíthetek is neki valamiben, elvégre már lakatosinas vagyok.

Újra kívártam a soromat.

– Na, mi az? Megint te vagy?

– Hát tetszik tudni, doktor úr, ez olyan nagy jótétemény nekünk... hogy ugye... izé... hát nem kell fizetni... hogy gondótam, megköszönöm... meg tetszik tudni, ha esetleg valami rossz itt a házban.. én meg tudom ám javítani, esetleg a zárat vagy

ilyesmit... mert én lakatosinas vagyok ám...

– Te? Te már inas vagy? Ezt nem gondoltam volna, olyan kicsi vagy – hitetlenkedve nézett rám.

– És munkád is van? – kérdezte.

– Most még nincsen... de keresek...

Nézegetett, és hirtelen mást kérdezett.

– Ettél te már valamit ma? – De nem várta meg a választ, csengetett, és bejött egy asszony.

– Annus, adjon ennek a gyereknek enni a konyhában... Eriggy, egyél, és utána gyere vissza a rendelőbe.

Emlékszem, két hatalmas kenyeret vágott le az Annus. Jól megvajazta, és vágott rá valami szalámifélét, meg sajtot tett a tetejére, amit mi sohasem szoktunk venni. Az egyiket felfaltam, mint egy farkas, de a másikat betekertem a szalvétába.

– Nem bírod megenni? – kérdezte mosolyogva.

– De... csak elviszem a húgomnak... – mondtam.

– Na, csak edd meg, nesze, itt van még egy, oszt hány éves a húgod?

– Hát három éves, Nusinak hívják – feleltem, és közben ezt a másodikat is összecsomagoltam.

– Na, ezt is elviszed?

– Ezt is!

– Kinek?

– Hát... még egy húgom van, a Mari... annak.

– Hát hányan vagytok még? – csapta össze a kezét.

– Hát hárman... csak hárman.

Elmosolyodott. Szinte ölelt a mosolygása. Miközben becsomagolt még jó néhány kenyeret.

Mire a rendelőbe visszamentem, egy egész szatyor volt nálam.

– Ide figyelj, István – én közben telefonáltam egy vaskereskedő barátomnak, az

felvesz téged dolgozni... sparhelteket kell csinálni, ahhoz kell neki a segítség. Legalább három hónapig lesz ott munkád. Érted? Itt a cím. Most pedig mindjárt átmész oda ni – bökött az ablakra és a szemközti házra. – Ott lakik egy barátom, és a víztartályuk kilyukadt. Megnézed, és kijavítod majd, meg vizet is kell felhordani az emeletre, a nagyságos asszony kifizeti neked.

Alig hittem el, hogy ennden jó történhet egy emberrel így hamarjában, hirtelen. Futottam a szemközti házba, ahogyan csak bírtam. Nemcsak megjavítottam a WC-tartályt, de telehordtam vízzel is, és annyi, de annyi borralalót kaptam ezért, hogy a vodicaí búcsúban vehetünk majd egy kismalacot is rajta.

Amikor hazamentem és mutattam a pénzt, az orvosságot, anyám el sem akarta hinni mindezt.

– Én... én kerestem, Mama... Érti? Én. Tessék!

– Te gyerek, te gyerek – mondogatta kétségbeesve – honnét van ez a sok pénz? – Láttam a szemén, hogy hiszi is, meg nem is, amit mondok.

Kicsit rosszul esett anyám bizalmatlansága. Nem firtatta tovább a dolgot, de másnap reggel láttam, hogy magára kapja a berlinerkendőjét, és sietve elmegy valahová. Még annyi időt sem hagyott, hogy utánaszóljunk, hová megy.

Csak később, jóval később mesélte el – szinte szégyenkezve –, hogy ő bizony bement Bajára, bement a főtérré a Graug doktor úrhoz, és megkérdezte tőle:

– Járt-e itt tegnap egy kis szőke gyerek, doktor úr, akit Sarok Istvánnak híttak?

– Járt bizony...

– És... és honnét szerzett ez a gyerek egyszeribe annyi pénzt?

– Maga csak ne féljen semmit, Sarokné... nemcsak itt járt a gyerek, de még azt is megkérdezte, mit segíthet a házban, hogy honorálja a gyógyszer árát. Nyugodjon meg, kedves Sarokné, a maga fia becsületes ember, büszke lehet rá. A pénz pedig itt kereste meg a szemközti házban, megdolgozott érte.

Anyám könnyes szemmel jött el... és később elmesélte a történetet. Én pedig úgy, de úgy örültem, hogy ekkora örömet

szereztem anyámnak. Nemsokára meggyógyultam. A köhögés abbamaradt, a rekedtség elmúlt.

Grauaug doktor úr emlékét megőriztem... szerettem volna akkor is és most is világgá kiáltani, hogy élt Baján egy orvos... egy csupa szív, csupa jószág, csupa szeretet ember. Élt Baján egy orvos, aki szerette a szegényeket... aki olykor gyógyszerrel, olykor jó szóval, olykor néhány pengővel is segítette a rászorultakat. Aki tudásával, intelligenciájával messze kitért a kortársai közül, aki finom és kedves modorával, a maga szolid stílusában úgy, de úgy meg tudta nyugtatni az embert.

Élt Baján egy orvos, akit úgy hívtak, dr. Grauaug Ármin – aki emberségből mindig jelesre vizsnyi gázott. Akinek az emlékét ma is őrzöm, immár 70 évesen.

Sajnos, őt is elvitték a háború alatt a többi deportálttal együtt... elvitték Auschwitzba, a városban soha többé nem látta senki!

Csak emlegették... hiányolták..., de már hiába keresték...

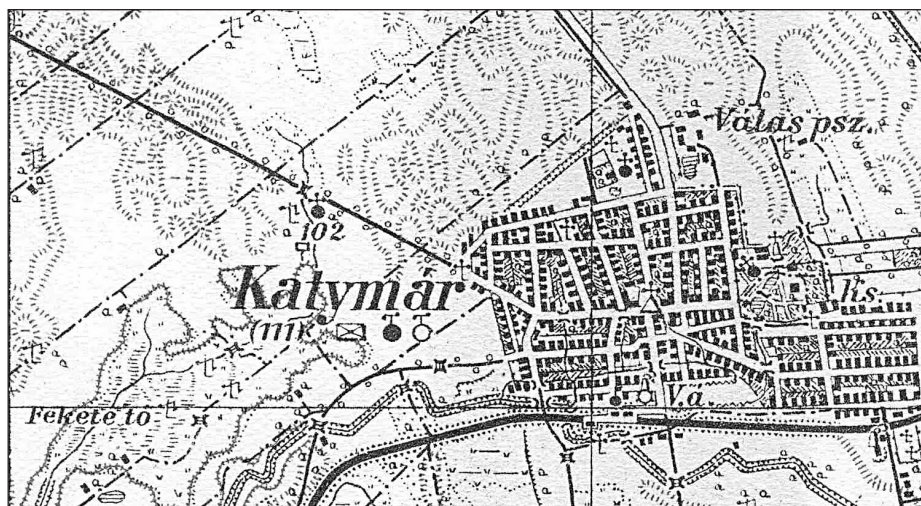
Dr. Kovácsné Sarok Éva

Szagrális helyek Baja környékén

Újjáéledő Vodica-kápolna Katymár mellett

A Katymárról Kövesmajor felé vezető földút mentén – a falu nyugati szélétől mintegy negyed óra járásnyira – fekszik a napjainkban megújuló Vodica-kápolna és szentkút. Az 1960-as évekig a hívek adományából és kezdeményezésére létrejött kegyhely volt a Katymáron, a környékbeli helységekből és pusztákon élők egyik legfontosabb búcsújáró helye. A forrás vize a Tomanovits-csatornába folyik, amely a napjainkra nagyrészt kiszáradt Crna-barán át a Kígyós-főcsatornába torkollik. Előbbiről a község vezetői a Helynévtár anyagát gyűjtő Pesty Frigyes kérdéseire 1864-ben írták: „...ennek vize a fenekét képező iszaptól barnás, és mint ilyen Crna vagy Fekete tónak neveztetett el.”

A Főtisztelendő Egyházmegyei Érseki Hatóság 1883. szeptemberi engedélyét követően kezdte meg Hunyady Antal bajai vállalkozó a kápolna építését. Navratill Ede katymári plébános 1885. április 20-án keltezett levelében a felszentelés engedélyezését kérve jelentette Kalocsára: „A kápolna került a téglá és alapítványi összegén kívül 3362 Ft 37 krajcárba; erre adott borsodi és katymári idősb Latinovics János kegyúr 500 Ft-ot és mintegy 15,000 téglát, a

A falutól észak-nyugatra fekvő, a Katymár felirat feletti Vodica-kápolna fontos szagrális hely volt

katymári hívek adtak tavaly 1000 Ft-ot, ugyanők és a régi kápolnához zárandoklott vidékiek – sok éven át – 1662 Ft 37 krajcárt, így csak 200 Ft van hátra, mi az idén biztosan be fog folyni.” A levél végén még hozzátette: „Mintegy 20,000 téglát adtak össze a hívek (pénz áldozatukon kívül) a kápolna építéséhez.” Az idézetből kiderül, hogy a

kegyhely régóta létezett és az új kápolna építése előtt rendszeresen felkeresték zárandokok. A fennmaradt szájhagyomány szerint itt egykor Szűz Mária jelent meg, s a mezőn eredő forrás vizének csodatévő erőt tulajdonítottak (helyén utóbb forrásfoglalást, kutat létesítettek). Az ide jövők imáik meghallgatásában bíztak, lelki vigaszt vár-

A katymári Vodicai-kápolna a 20. sz. elején

tak és a forrás, majd szentkút vizétől gyógyulást reméltek. A Vodicai elnevezés a kultusz kezdetének időpontjához vihet bennünket közelebb: a bunyevácok az 1600-as évektől, míg a németek később, Mária Terézia telepítései idején jöttek Katymárra. A köztudatban leginkább meghonosodott név (a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár katymári plébániai irataiban is Vodicai szerepel) azt valószínűsíti, hogy a terület kegyhely jellegét meghatározó események a bunyevác nemzetiség tagjaival vagy még a németek ide érkezése előtt történtek. Érdekes, hogy Iványi István 1907-ben kiadott Bács-Bodrog vármegye Földrajzi és Történelmi Helynévtára című könyve nem említi a katymári Vodicát, pedig a kegyhelyet abban az időszakban nagyszámú zarándok kereste fel. Ugyanakkor Borovszky Samu monográfia-sorozatában Bács-Bodrog vármegye II. kötetében a katymári plébánia leírásában a következő olvasható: „A Vodicai forrásnál a község határában 1884-ben kápolna épült a Bold. Szűz Mennybemenetelének tiszteletére, melyet a hívek ez ünnepen búcsújáró helyként látogatnak.”

„A Braun Ádám állította vodicai kőkereszt áthelyezése szükséges, mert a patakvíz az alapját alámossa” – írta 1884. október 3-án Navratill Ede plébános Kalocsára. Új helyén 1889-ben ismét gond adódott a keresztrel: a júliusi vihar ledöntötte és összetört. Helyreállítására a következő évben került sor és ekkor emelték mellé Till Imre katymári lakos adományából a Fájdalmas Szűzanya szobrát. A Kápolna-fenntartási

Alapítvány jóvoltából 1885-ben vásárolt díszes oltárkép jelenete „Mária mennybemenetele.” A toronyban két harang lakott, Heller János bajai harangkészítő mester 1886-ban öntötte mindkettőt: Latinovics János adományozó kívánságára a nagyobbik (150 fontos) felirata János evangélista, a kisebbiké (80 fontos) Szűz Mária lett.

A terep mélyedésében előbukkanó víz környezete is kiépítésre került: vízgyűjtő aknát, tulajdonképpen kutat alakítottak ki, abból a víz támfalba épített csövön át kisebb medencébe folyt (ide a zarándokok lépcsőn mehettek le a vizet meríteni). A támfal boltíves mélyedésébe helyezték Szűz Mária szobrát, elé-fölé két oszlop és a fal által tartott tető került. Az 1900-as évek elején a hívek panaszai szerint a kút vize többször lesüllyedt, esetenként kiapadt. Gärtner Sándor plébános megoldásként 1905-ben bővítést (mélyítést) végeztetett és kútszivattyút állíttatott.

A községi képviselő-testület 1882. május 30-án tartott rendkívüli közgyűlésén Navratill Ede plébános előterjesztésére úgy határozott, hogy „Húsvétől Mindenszentek napjáig minden újhald vasárnapon egyik mise Vodicai-kápolnában és egy mise bent a templomban tartassék.” A felszentelés engedélyezését kérő, már korábban említett levélben a plébános ehhez még javasolta Nagy- és Kisboldogasszony napját. Városhy Gyula kalocsai és bácsi érsek 1906. március 14-én kiadott rendeletében a következőké-

A vodicai szentkút egykor

pen határozta meg az istentisztelet rendjét: „Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony napján és Mária nevenapján; ezeken a napokon is, miként Szent György és Szent Mihály napok közti újhald vasárnapokon körmenet indul a helybeli Vodicai kápolnához, hol szent mise mondatik, mely körülbelül ½ 7 órakor kezdődik.” Vasár- és ünnepnapokon a helyi bunyevác és német nemzetiség hitéletének anyanyelven történő gyakorlását két nagymise mondásával segítették. Ha az első énekeit, illetve szentbeszédét bunyevác nyelven mondták, akkor a másodikét németül, s a sorrendet hetenként változtatták. Ha a vodicai processzió bunyevác első miséjű vasárnapra esett, akkor a pap, illetve ministránsok után a bunyevác lányok vitték a Szűz Mária-szobrot és a templomi zászlókat, utánuk bunyevác férfiak következtek. Kis távolságra követték őket hasonló sorrendben a német hívek. A falu templomától Vodicai-kápolnáig mintegy háromnegyed óráig tartó körmenet alatt mindegyik nemzetiség anyanyelvén énekelt és imádkozott. A következő körmenetnél a németek álltak elől.

A környező Bács-Bodrog vármegyei települések és szállások lakói részéről a kegyhely iránt élénk érdeklődés nyilvánult meg. Ezért Tormáshy Gábor katymári plébános 1887. július 23-án Haynald Lajos kalocsai és bácsi érseknek írt levelében kérte kápolnaőr, illetve két gondnok alkalmazását. Indoklásának részletéből képet kaphatunk az ide irányuló zarándoklat nagyságrendjéről: „...a vodicai kápolnát a különböző helyekről ide zarándokolók nem egy időben látogatják meg. Magam láttam, hogy pl. a szabadkai szállási lakók közül mindennap vannak a kápolnánál; majd máskor egy-egy szállásrészről körmenetileg jönnek, pár hét előtt Stanisitsról jött egy 4-500 főből álló körmenet; Bikity, Almás, Kunbaja, Madaras, Bajmok, Csonoplya, Militics, Rigica, stb. igen sok, s többnyire körmenetben jövő zarándokot ad.” Egyesek a kegyhelyet télen is felkeresték, nagyböjtben a katymári hívek naponta látogatták. A terület völgyben fekszik, így a téli szelek hóval betérítve nehezen megközelíthetővé tették, ezért az őr feladatai közé tartozott az itteni utakat a hótól megtisztítani és a kápolna falai mellől – azok átnedvesedését megelőzendő – eldobálni. További fontos feladatot jelentett a kegyhely különböző pontjain elhelyezett adományok összegyűjtése (a kápolnaőr beállítása előtt a Szentkútnál a Boldogságos Szűz szobrát magába foglaló füle rácsát és az ottani perselyt feltörték). Egy-egy újhald vasárnapi körmenetnél a szindikus péntek délutántól egészen vasárnap estéig látott el felügyeletet és biztosította a zarándoklat rendjét.

A kápolnabelső az Éber Sándor festette oltárképpel

A környező terep mélyedésében fekvő kegyhely építményeiben a magas talajvíz okozta károk gyakran tettek szükségessé állagmegőrző felújításokat, karbantartásokat. A süllyedések, repedések miatt már 1889-ben felmerült a kápolnafal aláakasztásának gondolata, amelynek állapotát folyamatosan figyelemmel kísérték és a szükséges javításokat azonnal elvégezték. Például, Gärtner Sándor plébános 1906. szeptember 23-án írta Kalocsára, hogy „ahol az úgynevezett ixni van, ott nagyon beázik.” A belső falakat 1907-ben teljesen újra vakolták és kifestették. Gärtner plébános 1907. május 8-án az alábbiakról tájékoztatta az Érseki Hatóságot: „Örömtelt szívvel jelentem, hogy Éber Sándor úr, a bajai Áll. Tanítóképző Intézet rajztanára Vodica-Kápolnánk részére egy nagyobb méretű Szűz-Mária oltárképet sajátkezűleg ingyen festett, s ezt díszes aranyrámába foglalva, nevezett kápolnánknak felajánlotta. Laicus létemre merem állítani, hogy úgy ezen kép, valamint a szintén őtőle festett mennyezetkép kitűnően sikerült.” A kápolnába 1908-ban új felszerelési tárgyak kerültek: hat új pad, egy gyónatószek, miseruha és egyházi szerek tárolására szolgáló szekrény vásárlása javította a használhatóságot. Sajátos színfoltot jelentett Vodica-kápolna mindennapjaiban Léh Ferenc katymári községi jegyző fiúgyermekének 1918 nyarán tartott keresztelése.

Újabb jelentősebb felújítások az első világháború után, az 1925-ben ide helyezett új plébános, Schwerer Ferenc irányításával történtek: 1926-ban Nuber György téglagyáros (15,500.000 koronát adott) és a templompénztár (1,200.000 koronával járult hozzá) fedezte a kegyhelyen végzett

munkálatokat. A hívek adományából megtörtént a berendezés és kegytárgyak pótlása.

Az új országhatár, vagy ahogy a helybeliek nevezték, a „gyászhatár” a Katymártól délre fekvő községek és szállások híveinek ide irányuló zarándoklatát nehezítette. Vodica lassan elérhetetlenné vált a határon túliak számára. Az 1948 utáni politikai viszonyok ellehetetlenítették a processziós kivonulásokat, a szigorúan őrzött határsáv a kegyhely

használati lehetőségét csökkentette, így a misékre a hívek egyénileg jöttek. A karbantartások és szükséges javítások elmaradása miatt a kápolna és a szentkút állapota fokozatosan romlott, a misék az 1960-as években szűntek meg. Az 1970-es években feltört kápolnából eltűntek a kegytárgyak, a berendezés pusztult, s a helyet lassan az enyészet vette birtokába. Állapotának romlásával párhuzamosan megkezdődött anyagának elhordása, benőtte a gyom, s az 1990-es évekre már csak a romos torony és a falak egy része őrizte a múlt örökségét.

Josef Pahl „Ortssippenbuch der ehemals deutschen Bewohnern von Katschmar – Katymár in der Nord-Batschka 1748-1945” című munkájának (Pahl József: Az észak-bácskai Katymár egykori német lakosságának családtörténete 1748-1945) 1107-1111. oldalán foglalkozik Vodicaival, amelyet a német nemzetiség szóhasználatában Bründl-nek (Bründl=Brünnlein=kutacska) vagy a helyiek ajkán Prindl-nek említ. Ebben két történettel teszi teljesebbé a kegyhely legendáját. „1945 után a kápolna egyre inkább elhanyagolódott. A tetőcserepeket ellopták, a belső berendezést fosztogatták, a tornyot a leomlás fenyegette. Így történt egy Éjszakai köd akcióban, hogy négy bátor Katymáron maradt német férfi a Prindl kis harangját kölcsönvette a toronyból. Lovas járművel hazavitték a falu templomába. Ké-

A kápolna a felújítás megkezdése előtt, 2003-ban

Megtörtént az állagmegőrző felújítás

A kápolnabelső 2005-ben

sőbb a templomtoronyban rögzítették, ahol ma is felhangzik a harangocska öröm és bánat alkalmából.”

A másik történet a Donauschwaben című újság 1991. novemberi híradása alapján az egykori Bács-Bodrog vármegye déli részén fekvő Paripásról (németül Parabutsch) elszármazott 90 éves Franz Weber kalandos útjáról számol be. A menekült a határ túllodáról 1946. szeptember 15-én Katymárra érkezve, majd Prindl kápolnához jutva szeretett családjának németországi megtalálásáért imádkozott. „Imája meghallgattatott, kívánsága teljesült. Mezítláb vándorolta tette meg 5 határon át az 1200 km-t. Megtalálta családját és 45 év után megünnepelte 90. születésnapját.”

A helyi Horvát Kisebbségi Önkormányzat és katymári lokálpatrióták részéről az 1990-es évek végén fogalmazódott meg Vodica-kegyhely megmentésének szándéka. Hamarosan konkrét lépések következtek: elké-

szült a felújítás műszaki és pénzügyi feltételeit elemző dokumentáció, megkezdődött a pénzügyi források feltárása. Egyházi jóváhagyással, állami támogatással, a helyi hívek és a Katymárról elszármazottak adományainak köszönhetően 2003 nyarán indulhattak meg a munkák. Első lépésként a tápláló forrás helyreállítása és a szentkút kitisztítása történt meg, eredményeképpen újra folyik a víz. Ezután a torony beállványozása, a toronysisak faszerkezetének és bádorborításának elkészítése következett, majd az egyik leglátványosabb munkarész, az új kereszt feltétele történt. A folytatást a szentélyrész falainak újrarakása és a tetőkészítés jelentette. Jelen állapotban a kápolna állaga nem romlik tovább. Azt, hogy a felújításban 2004 végéig milyen készültségi fokig sikerült eljutni jól szemléltetik a cikk kísérő képei. Az eddig összegyűlt pénz teljes egészében felhasználásra került, a folytatás csak újabb támogatással lehetséges.

A katymári Horvát Kisebbségi Önkormányzat kéri Olvasóinkat, hogy az alábbi számlaszámra történő adomány befizetésével segítsék a helyi Vodica-kegyhely újjáépítését: **OTP Bácsalmás 11732088-15336725-05500000 Horvát Kisebbségi Önkormányzat Vodicai-kápolna felújítása. Postacímünk: Horvát Kisebbségi Önkormányzat, 6455 Katymár, Szent István kir. u. 27.**

Újjáéledve a magyarok Szentkútja, a bunyevácok Vodicaja, a németek Prindlje ismét fontos helye lesz Katymár és a környék szakrális életének, s jelzi: a múlt a jövőben folytatódik.

A cikk elkészítéséhez szükséges adatok összegyűjtésében nyújtott segítségért köszönetemet fejezem ki dr. Lakatos Andornak, a Kalocsai Főegyházmezei Levéltár vezetőjének és Matos Annának, a Katymári ÁMK igazgatóhelyettesének.

Dr. Nebojszki László

Kutatási kalandjaim krónikája

Bevezetés egy sorozat elé

Következő számainkban cikksorozatot indítunk a Nyugat-Németországba kitelepített észak-bácskai németek ottani beilleszkedéséről, amelyek alapjául nagyrészt e sorok írójának kutatásai szolgálnak. Néha azonban a kutatás módja legalább annyi tanulsággal szolgál, mint a végeredménye. Az olvasó legfeljebb a végeredményről értesül, amikor egy-egy tanulmányt, bölcsészdoktori értekezést vagy ismeretterjesztő cikket olvas, és gyakran sejtelve sincs

róla, hogy a szerző miképp jutott el az információkhoz, és milyen nehézségekkel küzdött meg munkája során. A mostani írás így a kutatómunka műhelytitkaiba és buktatóiba kívánja bevonni a tisztelt olvasót, de szerzője számos Németországgal kapcsolatos benyomását is rögzíti.

A téma iránti érdeklődésem gimnazista koromra nyúlik vissza. Éppen csak a második osztályt végeztem a középiskolában, amikor 1988 nyarán életemben először

Nyugat-Németországban jártam. Azt már előbb is tudtam, hogy sok közelebbi-távolabbi rokonunk és ismerősünk él az országban, ám az számomra még egyáltalán nem volt világos, hogyan és miért is kerültek oda, ha egyszer Magyarországon (vagy Jugoszláviában) születtek. Ottani tartózkodásom egyik meghatározó élménye volt, amikor több, szülőfalumból elszármazott emberrel találkoztam. Nekem már az is elég furcsa volt, hogy valamennyien pontosan

tudták, ki vagyok (holott életükben nem láttak soha), négy évtizedes pontossággal fel tudták idézni, melyik csáljai házban ki lakott a háború idején, és azt sem nagyon értettem, miért akarnak feltétlenül találkozni velem olyan emberek, akiknek addig még a nevét se hallottam. Aztán beszéltek arról is, hogy az egykori, Németországban belül sokfelé szétszóródott csáljaiak még akkor is rendszeresen találkozókat tartottak. A legfurcsább azonban az volt, amikor egy idős hölgy megkérdezte tőlem – aki akkor még csak elég törve beszéltem németül –, hogy kint szándékozom-e maradni. Én pedig számomra magától értetődő természetességgel úgy válaszoltam, hogy eszemben sincs, hiszen nekem nem itt van a hazám. Akkor még nem sejthettem, hogy ez a válasz milyen érzéseket csalt elő az idős asszonyból, aki könnyekkel a szemében csak ennyit válaszolt: „Hát, az enyém sem...”. Ezt akkor nem nagyon értettem, de sokat gondolkodtam rajta, miért is mondhatta ezt valaki, aki már több mint negyven éve a mostani, számomra meseországban tűnő lakhelyén él, és miért irigyli tőlem azt, hogy én néhány nap múlva hazamehetek.

Nagyjából ez az élmény indított el abba az irányba, hogy részletesebben megismerkedjem a magyarországi németek múltjával. Hozzá kell tennem, nekem igazán erős sváb öntudatom nem volt soha, származásunk a családban hasonlóan természetes volt, mint az is, hogy nagyszüleim egyik pillanatban németül, a másikban pedig magyarul beszéltek egymással. Engem emiatt különösebb hátrány soha nem ért, legfeljebb egy-két bántó megjegyzést hallottam, amelyeknek sosem tulajdonítottam nagyobb jelentőséget. Azt már csak jóval később tudtam meg, hogy szüleim, nagyszüleim generációja sokkal mélyebb sebeket hordoz magában a második világháborút követő időkből, amelyek miatt sokszor a származás felvállalása is nehézségeket jelentett számukra. Mindenesetre egyre többet tudtam meg arról, hogy a magyarországi németeket a világháború után kollektív módon vonták felelősségre a háború alatt történtek miatt, s ennek következtében kb. 200 000 embert „telepítettek ki” az országból egyéni felelősségük vizsgálata nélkül.

Egyetemi éveim végére fogalmazódtak meg bennem elsőként olyan kérdések is a témával kapcsolatban, amelyekre az általam addig nagyrészt elolvasott magyar szakirodalom nem tudott válaszokat adni. A legtöbb könyv, tanulmány, amelyet ismertem, ott ért véget, hogy az elűzött németeket szállító vonatok elhagyták Magyarországot, az elűzöttek pedig többnyire Nyu-

gat-Németországban találtak új otthonukat, s hamarosan anyagi helyzetük is rendeződött. Engem már ekkor izgatott a kérdés, hogy valóban ilyen egyszerű lett volna az egész: elhagyom a szülőföldemet, lesz egy másik hazám, és ott úgy élek, ahogy eddig, a helybeliek azonnal elfogadnak, és egy elvesztett háború és elhagyott vagyon után mindjárt a jólét várna rám? Ezzel a sokakban élő – ma már tudom: hamis – képpel szemben eleve kétségeim voltak, bár ennél tovább sokáig nem jutottam.

A szegedi egyetem elvégzése után lehetőségem nyílt arra, hogy tanulmányaimat Pécsre, az ottani bölcsészkaron működő doktori program keretei között folytassam. Ekkor már viszonylag sokat tudtam (vagy legalábbis azt hittem) a háború utáni Nyugat-Németországról, és amikor a felvételi vizsga előtt meg kellett nevezni a választott kutatási területet, én az elűzött magyarországi németek ottani integrációját választottam. Ebben a bizottság végül látott fantáziát, és így lettem doktori ösztöndíjas. Azt persze tudtam, hogy ebből a munkatervből csak akkor lehet valami, ha hosszabb németországi kutatómunkára lesz mód, amire ekkor még nem sok reményem lehetett. Egyetemi éveim alatt legalább négyszer pályáztam különböző ösztöndíjak elnyerésére Németországba anélkül, hogy egyszer is nyertem volna. (Egyetlen sikerem az volt, amikor egy évfolyamtársam az általam megírt pályázattal nyert egy egyéves ösztöndíjat; ebből nekem annyi hasznom volt – bár sok köszönetet nem kaptam érte –, hogy legalább azt már nagyjából tudtam, hogyan kell jó pályázatot írni.) Ebben továbbra sem nagyon bízhattam, de azért reménykedtem.

A következő évem – a doktori tanulmányok mellett – nagyrészt azzal telt, hogy szinte kizárólag a szakirodalmat olvastam, amelyet ekkor már könyvtárközi kölcsönzéssel Németországból rendeltem meg. Ebből megtudtam, milyen keveset is tudok még, és hogy a beilleszkedés-kutatásnak Németországban komoly műhelyei is vannak. Ezen túl levelezés útján kapcsolatokat kerestem a témával foglalkozó néhány magyar kutatóval (csaknem mind-egyikük nagyon szívesen segített), németországi kutatóintézetekkel és az elűzött németek különféle szervezeteivel, sajtóorgánumaival, amelyek újabb és újabb anyagokat küldtek nekem, amelyeknek egy részét semmire sem tudtam használni, más része viszont sokban kiegészítette addigi ismereteimet. Lassan egészen szép gyűjteményem kerekedett könyvekből és fénymásolatokból, és a biztató szavakból sem volt hiány. (Lassan már kezdtem remény-

kedni, hogy a munkát tényleg véghez tudom vinni.) Csak éppen az eredeti kérdéshez nem jutottam sokkal közelebb: mégpedig ahhoz, hogy az eseményeket átéltek emberek miképp élték meg mindazt, amiről írni szeretnék. Mindenképpen kapcsolatot kellett keresnem az élménygeneráció tagjaival, csak éppen sokáig azt nem tudtam, hogyan; főleg, hogy akkori anyagi helyzetemben még egy rövidebb németországi utat se nagyon engedhettem volna meg magamnak, hiszen a havi 18 000 forintos doktori ösztöndíjam még a rezsi-költségeim kifizetésére sem volt elegendő. Némi szerencsémre egy németországi rokonom előfizette számomra a Magyarországról származó németek folyóiratát, az *Unsere Post*ot, amelyről tudtam, hogy a legtöbb Nyugat-Németországba szakadt magyar sváb család is járhatja. Egy merész ötlettől vezérelve írtam egy felhívást a szerkesztőségnek, amelyben arra kértem az Észak-Bátskából származó olvasókat, hogy jelentkezzenek nálam, amennyiben készek volnának mesélni az élményeiről. (Azt még persze nem tudtam, miképp oldom ezt meg, de reménykedtem valamilyen anyagi támogatásban, amellyel legalább egy időre kiutazhatok kutatni.) Sokáig semmi válasz nem jött. Aztán kaptam egy levelet Németországból, melynek a szerzője elég kioktató hangnemben közölte velem, hogy ne is reménykedjem benne, hogy valaki késznek mutatkozik majd a válaszára: aki már akarta, az úgyis megírta a visszaemlékezéseit, másoknak meg semmi kedve se lesz ezekről a dolgokról beszélni, mert ezen már régen túl vagyunk. Ettől eléggé elkeseredtem, de szerencsére az idő csak részben igazolta a levélíró állításait; az ugyan igaz, hogy sokan nem szívesen nyilatkoztak a háború utáni nehéz időszakukról, de aztán jött több támogató, és értékes információkat is tartalmazó levél is, amelyekben végre egyéni sorsokról is olvashattam. Sőt, hamarosan az egyik Németországból hazalátogató család jóvoltából elkészíthettem az első interjúmat is, bár itt arra is rá kellett jönnöm, hogy a némettudásom a gyengén tudókéhoz képest igen jó, de a kutatás sikerességéhez még nem árt fejleszteni.

Aztán 1996 kora tavaszán jött egy másik levél is. Ebben közölték, hogy a Német Akadémiai Csereszolgálat (DAAD) és a Magyar Ösztöndíj Bizottság támogatta újabb pályázatomat, és egyéves németországi ösztöndíjat ítél meg számomra az általam kiválasztott egyetem keretei között. Ennek örültem is, de persze sok nehézséget is okozott mindez, hiszen a kö-

vetkező hónapok nagyrészt az út, a kinttar-tózkodás és a jövőendő kutatómunka meg-szervezésével teltek el. Választásom végül a regensburgi egyetemre esett, ahol koráb-ban egy nyári nyelvi kurzus keretében már jártam, és bizonyos kapcsolatokat ki tud-tam építeni későbbi felügyelő professzo-rommal is. Meg aztán rokonaim is élnek a közelben, így bíztam abban, hogy ők is a segítségemre lehetnek.

Végül 1996 szeptember végén érkeztem meg Regensburgba. Az első napok mindenféle formaszabások intézésével teltek. Ezt én akkor retentő körülményesnek éreztem, de az is igaz, hogy ezt követően csaknem minden dolog automatikusan történt, és nekem tényleg szinte csak a munkámra kellett koncentrálnom. Itt újra egyetemi hallgatói státusba kerültem (így számos kedvezményt igénybe vehettem), de órák látogatására nem köteleztek. (Néhány nyelvi és történelmi kurzust így is felvettem, de pusztán érdeklődésből). Elsőre sok minden elég furcsának tűnt: szokatlan volt, hogy egyedül lakhatok egy alig kisebb kollégiumi szobában, mint amekkorában Szegeden négyen laktunk, hogy annyi ösztöndíjat kapok, amennyi több volt, mint szüleim keresete együttvéve (otthoni ösztöndíjammal mintegy tízszeresét). Az is jó volt, hogy az egyetemi menzán legalább négyféle menüből lehetett választani, és alig volt drágább, mint otthon. Az persze nem esett jól, hogy még a tanév megkezdése előtt egy nyelvi kurzust kellett látogatnom, mert úgy éreztem, én már elég sokat tudok. A kurzust záró vizsga persze valóban nem esett nehezemre – hiszen számos, a kezdő fokozatból alig kinőtt sors-társammal együtt kellett letennem –, de így utólag már egyáltalán nem érzem haszontalannak. Az is jólesett, hogy profesz-szorom (Ekkehard Völkl) azonnal felaján-lotta, hogy bármikor kereshetem bármi-lyen ügyben, és valóban számos praktikus tanáccsal ellátott mind a kutatómunkát, mind pedig a németországi életmódot ille-tően. Bizony, utóbbit egyáltalán nem volt könnyű megszokni! Eleinte a helyi nyelv-járással küszködtem nagyon. Meg kellett tanulni, hogy arrafelé senki sem köszön „Guten Tag!”-gal (csak az idegenek, a helyiek a „Grüss’ Gott!”, illetve a nem bajo-rok számára kimondhatatlan „Pfuiat’ di!” köszönésformákat használják), és az első napokban hihetetlenül kifáradtam abban a koncentrációban, hogy megértssem, ki mit mond. Sokáig mégis minden rózsásnak tűnt, bár később számos negatív tapaszta-latot is szereztem: például, hogy egy „kelet-európai” mindvégig idegen marad a né-

metek között, hogy arrafelé végtelenül üresek és „anyagelvék” az emberi kap-csolatok, és azt sem volt jó tapasztalni – bár erre fel lehettem volna készülve –, mennyire nem tudnak rólunk semmit arra-felé, és mennyi tévképzet él Magyaror-szággal kapcsolatban. Az is nagyon rossz volt, hogy alig tudtam róla, mi van otthon, és baráti kapcsolataim kicsit meg is sínylették hosszú távollételemet, ugyanis nem voltam már olyan naprakész, hogy hazatérésem után ugyanúgy megértettük volna egymást, mint azelőtt.

A kutatómunkát nehéz volt azonnal meg-kezdeni, hiszen csaknem fél év telt el azzal, míg megismertem az ottani módszereket, a hazai méretekkel összehasonlítva giganti-kus könyvtár használatát (amely eleinte még helyben is kibányászhatatlan kincses-bányának tűnt), és kialakítottam azokat a kapcsolatokat, amelyekre a további munkát építhettem. Alapvetően háromféle munkát terveztem el: egyfelől folytattam a szakiro-dalom tanulmányozását (ismét rádöbben-tem, hogy még mennyi mindent nem ismer-ek!), másrészt levéltári kutatásokat, illetve interjúkészítést vállaltam fel. Ezen túl pedig próbáltam meglátogatni valamennyi olyan intézményt, amelyeket Bajorországban, Baden-Württembergben és Hessenben a Du-na menti svábok vagy az elűzött németek hoztak létre, vagy velük kapcsolatos anya-gokat őriz. Így aztán megint sokat levelez-tem, de a válaszok lassan jöttek, és félni kezdtem, hogy kifutok az időből.

Raadásul előre nem látható problémákat is le kellett küzdenem. Levéltári munkában eleve nem volt még túl sok tapasztalatom, de persze amit Magyarországon szereztem, ott eleve nem ért túl sokat. A nagy gond az volt, hogy nem tudtam, hol találok a bácskai svábokra vonatkozó anyagokat. Az ha-mar kiderült számomra, hogy a regensburgi levéltárban számomra szinte semmi értékelhető anyag nincs, mint ahogy első müncheni kutatóutam is csak részsikereket hozott. A menekültkérdésről általában elég sok anyag került a kezembe, de a bácskai németekről szóló dokumentum még elvéte sem akadt közöttük. Igaz, itt már sokat segítettek abban, hogy elmondták, valószínűleg mely levéltárak őrizhetnek számomra értékes forrásokat. Mint kiderült, elsősor-ban kisebb levéltárakat kellett felkeresnem azokon a környékeken, ahol a bácskai né-metek élnek (ezt addigra a hagyományörző egyesületeik segítségével nagyjából meg tudtam határozni). Itt viszont rengeteg hasz-nálható anyagot gyűjtöttem, még ha nem is jutottam el mindenhova, ahová eredetileg szerettem volna.

Nem volt sokkal könnyebb dolgom az in-terjúkészítéssel sem. Azt eleve tudtam, hogy emberi sorsokat levéltári iratok segít-ségével lehetetlen rekonstruálni, így az oral history (elbeszél történelem) hagyományos módszereihez, a kérdőívek kitöltéséhez és az életút-interjúk készítéséhez kell folya-modnom. Előbbi teljes kudarcnak bizo-nyult, hiszen az általam több tucat címre ki-küldött kérdőív közül alig néhány jött visz-sza, és azokból sem nyertem túl sok hasz-nálható adatot. Lehetséges interjúalanyok nevéhez és címéhez főképp a németországi hagyományörző egyesületeken (Heimatvereine) keresztül jutottam. Ezek az egyesületek fogják össze az egy település-ről, illetve egy régióból származó egykori magyarországi németeket. Az általuk aján-lott személyeket ismét levélben kerestem meg, bár ez sem volt egyszerű, hiszen bizal-mat is kellett ébresztenem magammal szemben, ugyanis az érintettek többsége egyrészt meg volt győződve arról, hogy számomra semmi érdemlegeset nem tud mondani (vele is csak az történt, mint má-sokkal), másrészt eleve idegenkedik min-denféle kutatóktól, főleg a az ő nyelvjárásu-kat nem beszélő vagy nem értő magyarok-tól. Így többnyire egy-egy, a Heimatvereine vezetője által írt ajánló levél kíséretében küldtem el saját leveletemet, és vártam a vá-laszokra. Ekkor már elég sok visszajelzést kaptam, bár az egyes interjúk megszervezé-se sem ment mindig könnyen, hiszen gyak-ran több száz kilométert kellett utaznom ér-tük, és az is előfordult, hogy az interjúalany az utolsó pillanatban lemondta a találkozót. Az viszont szerencsés tapasztalat volt, hogy egy-egy interjúalany aztán beajánlott egy másikkal, és amikor érezték, hogy tényleg kíváncsi vagyok a sorsukra, mind többen nyíltak meg előttem, sőt sokan voltak, akik kifejezetten boldogok voltak, hogy elmond-hatták valakinek egész élettörténetüket, mert például – gyakran velem egykorú – unokáik nem voltak kíváncsiak rá, vagy egyenesen szégyellnivalónak gondolták a nagyszülők „magyar” származását. A sors iróniája, hogy végül azzal az emberrel is egészen tartalmas interjút készítettem, aki annak idején levelében megjósolta próbál-kozásom teljes kudarcát. (Időközben más forrásból már hallott rólam, és meglepően készségesnek mutatkozott.) Azt is megta-pasztaltam, hogy néha az interjúalany laká-sa, környezete többet elárul a múltjáról, mint ő maga – mert miközben például szó-ban határozottan állítja, hogy már semmi kötődése sincs Magyarországhoz, szinte minden egyes tárgy, falikép a régi otthon emlékét idézi. Persze az interjúkészítés ku-

tatói szempontból sok nehézséget is hordoz, mert az emberi memória bizony szelektív, több mint 50 év távlatából eleve nehéz felidézni az eseményeket, és az azóta eltelt idő is gyakran befolyásolja a visszatekintést. Például szinte senki nem emlékszik olyasmire, hogy küszködött volna a helyi német nyelvjárással vagy egyáltalán a német nyelvvel, holott ezt számos korabeli dokumentum egyértelműen igazolja, illetve akinek ma általában jó a viszonya a „bennszülött” német lakossággal, az hajlamos azt hinni, hogy ez kezdetben is így volt, pedig sokáig igencsak feszült volt a viszony az öslakosok és a más kulturális és nyelvi környezetből érkező „menekültek” között. Egy idő után aztán már szinte félszavakból is értettem interjúalanyaimat, akiket általában egész életútjukról kifárgattam, ugyanis az is világossá vált számomra, hogy integrációjuk sikeressége vagy sikertelensége nemcsak a közvetlenül a háborút és a kitelepítést követő időszakon múlott, hanem csak az egész életpálya fényében értékelhető. Persze azt is látnom kellett, hogy vizsgálatom nem lehet teljes, hiszen én az egykori elűzöttek ifjú generációját érhettem csak el, akik az eseményeket fiatalon, erejük teljében élték át, s akik számára a beilleszkedés nyilván könnyebben ment, mint szüleik, nagyszüleik számára, akik vizsgálatom időpontjában már nem voltak az élők sorában. Mindenestre igyekeztem a szüleikkel való kapcsolatokra is rákérdezni, ami aztán újabb és újabb kérdésekhez vezetett el.

Így rövid időn belül annyi megvalósítandó tervem gyűlt össze, hogy kérelmezni kellett ösztöndíjam meghosszabbítását, mert azt elég hamar be kellett látnom, hogy a tervezett kutatómunkát egy év alatt biztosan nem tudom majd elvégezni. Sok anyagom volt már egy év után is, de még több volt az egyelőre el nem végzett feladat. Bár addig sem lustálkodtam, sokszor éreztem úgy, hogy még elég kevés, amit végeztem. Szerencsémre DAAD addigi munkámat is értékelte, így még egy évig maradhattam Regensburgban, és már az első év buktatóinak ismeretében álltam neki az újabb kihívásoknak.

Persze ottani életem nem csak ennek monotóniájával telt el (bár én ezt sem éreztem unalmasnak), hiszen sok időm maradt olvasásra (ez a nyelvtudásomat is alaposan fejlesztette), színház- és mozilátogatásra, és általában a német kultúra és néplélek megismerésére. Ez utóbbi egyébként benem egyáltalán nem erősítette a német öntudatot; sokkal inkább azt, hogy mi nagyon mások vagyunk. Egy idő után arra is rájöttem, hogy jobb, ha a helyieknek nem

árulom el magamról, hogy magyarországi német vagyok, mert akkor szinte azonnal egyfajta „potyalesőnek” fognak tekinteni (és számukra így is úgy is magyar vagyok), aki csak ürügyet keres a Németországban maradásra. A német mentalitás mellett a német konyhát sem tudtam megszokni; két hét után nagyjából minden jót kipróbáltam, amit a bajor menzák és éttermek nyújtani tudtak, s az első év decemberében (akkor jöttem először haza), szinte fizikai fájdalmat éreztem a hazai ízek hiánya miatt. (Botor módon erre nem készültem föl előre.) A későbbiekben az otthonról elraktározott tartalék mellett a nagyszámú török falatozó jelentett egyfajta vész megoldást: az általuk előszeretettel alkalmazott fűszerek valamelyest emlékeztettek a magyar konyhára, és egyfajta változatosságot nyújtottak a menzai koszthoz képest. (Ha Németországban járok, azóta is rendszeresen betérek ilyen helyekre egy dőner kebapra.) A legjobb barátaim egyébként inkább az ott tanuló külföldi diákok közül kerültek ki, a németekkel csak igen ritkán tudtunk emberileg közel kerülni egymáshoz. Az viszont példaértékű volt, hogy az egyetem mennyire figyelt a náluk tanuló külföldi diákokra (persze hihetetlen sokan is voltak): hetente kétszer közös – ingyenes – kávézásra hívták mindegyikünket, közösen ünnepeltük meg a karácsonyt egymás szokásait is megismerve, de az egyetemi kurzusok közül is sokat kifejezetten a külföldiek számára hirdették meg.

A doktori előírások miatt ez idő alatt lehetőleg publikálnom is kellett, méghozzá nemcsak idehaza, hanem német nyelven is. Ez újabb nehézségek elé állított, hiszen volt már publikálható mennyiségű kutatói anyagom, de az idegen nyelvű tanulmányírásban még nem volt gyakorlatom. Ebben viszont nagyon sokat segített professzorom és pár kollégiumi társam is, akik helyenként kiigazították a szövegeimet; igaz, néha meglepődtek, hogy olyan szakszavakat is ismerek, melyeket ők még nem használtak soha. Ekkor azért német nyelvből már eljuttottam arra szintre, hogy a tanulmányokat már nem kellett előbb magyarul megírnom, mert a „visszafordítás” sokkal nagyobb munka lett volna, mint egy új cikk megírása, bár így is elég sokat küszködünk vele. Végül több cikkem is elkészült, igaz, mire nagy részük megjelent, már hazajöttem Németországból. De nemcsak tudományos cikkeim láttak napvilágot, hanem az általam meglátogatott rockzenei koncertekről írott kritikáimat is közölte a hazai szaksajtó, és erre legalább olyan büszke voltam, mint szakirányú írásaimra.

Professzorom jóvoltából néhány egyetemi órát is tartottam a velem nagyjából egykorú, de még inkább idősebb „Kelet-Európa-specialista” diákok számára, amiből nagyjából azt a tanulságot vonhattam le, hogy ezek Kelet-Közép-Európáról nagyjában-egészében nem tudnak semmit. Sőt, a német egyetemi hallgatók általános, történelmi tájékozottságáról is elég lesújtó véleményem alakult ki; hamarosan kiderült, hogy legtöbbször a német történelem olyan korszakaiból is többet tudok, amelyekkel soha nem foglalkoztam behatóan. (Az más kérdés persze, hogy gyakorlati ismeretekben valószínűleg messze felülmúlják magyar kortársaikat, ám alapműveltségük végtelenül hiányos, és ezt az egyetemi oktatási rendszer nem is nagyon tudja orvosolni.)

A két kutatóévem így hihetetlen gyorsan eltelt (főleg, hogy közben azért szórakozásra, rokonlátogatásokra és sportolásra is szakítottam időt). Mire elérkezett a hazatérésem ideje, addigra már kisebb könyvtárnyi anyagom gyűlt össze könyvekből, fénymásolatokból és egyéb forrásokból, így a hazautazásom megszervezése már külön előkészítést igényelt, hiszen személyes holmijaim jó részét is haza kellett szállíttatnom. Majd már otthon pedig újra neki kellett állni megszerezni, hogy aztán nekiláthassak a „nagy mű” megírásának. Ekkor egyébként már szívesen jöttem haza, nagyjából elég is volt két év Németországban, amelyet igazából sosem tudtam megszokni, viszont azt is éreztem, hogy ha ennyi idő után se térnék haza, akkor már itthon is beilleszkedési problémákkal kell megküzdennem. Kis mértékben így is kellett, mert furcsa volt a kinti gördülékenység után újra a magyar ügyintézés útvesztőivel találkozni, megszokni, hogy itt az utcán mindenki magyarul beszél (Regensburgban mindig megfordultam, ha magyar beszédet hallottam), és néhány napig még keresnem kellett a megfelelő magyar szavakat is. De azért jó volt újra itthon lenni. Összességében bizonyos, hogy rengeteg szakmai és emberi tapasztalattal gazdagított ez a két év; biztosan egészen más képp látom a világot, mint annak előtte. Igaz, sok illúzióval is le kellett számolnom a nyugati világgal és emberekkel kapcsolatban, de talán jobban meg is értem őket és gondolkodásmódjukat. Persze soha nem is akartam végleg Németországban maradni, de ez a két év arról is meggyőződött, hogy – nem is tudnék.

Miután az itthoni doktori ösztöndíjam három éve eltelt, hazatérésem után dolgozni kezdtem. Németül tanítottam történelmet a helyi német gimnáziumban, ami ak-

kori helyzetemben ideális választásnak tűnt. Persze eleinte nagyon sokat kellett készülnöm az egyes órákra, hiszen azonnal minden évfolyamban tanítottam, ami hihetetlenül kifárasztott. Akkor csak ideiglenes állomásnak gondoltam a tanári pályát az életemben; azt hittem, hamarosan visszatérek majd a kutatáshoz. Azt is gondoltam, hogy majd az oktatás mellett gyor-

san megírom a doktori értekezést, hiszen az anyagom lényegében együtt volt hozzá, csak épp a megírás hiányzott. Aztán hamar kiderült, hogy ennyi energiám nincsen, és így csak a következő két nyári szünetben tudtam nekiállni művem megírásának. Mire befejeztem, újabb három év telt el, és mire munkám megvédésére sor került, addigra már új munkahelyen is dolgoztam. A

tanári pályán viszont megragadtam, és mára a tudományos publikációk, konferenciák jelentik a kirándulást és az oktatás a mindennapokat. Valaha fordítva gondoltam, de már azt sem bánom, hogy így alakult. S hogy kutatásaimmal végül mire jutottam, annak kivonatolt eredményét hamarosan megismerheti az olvasó.

Dr. Mayer János

Miskolczi Ferenc festményei a kiscsávolyi templomban

A kiscsávolyi Szent Szív templom belső terében három rangos festőművész alkotásaiban is gyönyörködhet az oda látogató. Prokop Péter pap, író és festőművész nyolc falfestményén kívül Miskolczi Ferenc és B. Mikli Ferenc alkotásai díszítik a templomot. Legkorábban Miskolczi Ferencnek a szentélyben látható al secco fal-

festménye készült el. B. Mikli Ferenc szóbeli közlése alapján 1935-36-ra datálható. Meglepően újszerű a szentély falát körbetáncoló angyalok dinamikus ábrázolása! (A szentély oldalfalának Prokop-képei jóval későbbiek, 1955-ből valók.)

Miskolczi Ferenc két olajképet (Szent Erzsébet, Szent Imre) is festett a templom

számára, ezek a mellékoltárokon láthatók. A harmadik, egész alakos olajfestményt, amely a főbejárat mellett található, B. Mikli Ferenc készítette Szent Ritáról 1958-ban.

Az alábbi fotók Miskolczi Ferenc műveiből adnak ízelítőt.

Schmidt Antal

Fotók: Gyulavári József

Szent Katalin

Szent Imre

Sírkeresztek nyomán

(A bajai IV: utászzászlóalj a keleti fronton 1942-43-ban)

II. rész

„Várg reám, és megjövök, hogyha vársz nagyon”

Míg apánk távol volt, anyámmal kettesben a várakozás ölelésében éltük idehaza mindennapjainkat. Híreket, leveleket vártunk a frontról. Lestük a postást, de rettegünk is a jöveteletől, mert jó és rossz hírt egyaránt hozhatott. A postás is tudta ezt, ezért apánk frontról érkező leveleit, tábori lapjait már a távolból vidám integetéssel jelezte, így rövidítette meg várakozásunk kínjait. Mindenki tudta, hogy a hivatalos értesítéseket némán, sietősen adja át, hogy mire feljajdul a hozzátartozó, ő már megszű járhasson.

Miután anyám elolvasta a levelet, egyes részeit felolvasta nekem meg a közben odagyűlő „háziaknak”, akiket apánk rendszeresen üdvözölt. Ezek a levelek a kétes bizonyosságot jelentették: tíz napja, két hete még jól volt, élt, írt nekünk. Rövid időre megkönnyebbültünk.

Szüleim sokszor írtak egymásnak, a frontról küldött levelek közül mégis csak egy maradt meg. Talán a levélbe rajzolt rózsának köszönhette ezt. Levelét „Oroszország, 1942. X. 26.” keltezéssel látta el apám. Sorait úgy indítja, mint sok-sok más katonatársa: „Kedves Kis Anyuskám! Kívánom a Jóistentől, hogy levelem a legjobb egészségben találjon a kisfiammal együtt.” Aztán beszámol arról, hogy a „tízdekás” csomagokat mind megkapta, a kilókat még nem. Megkapta a Tolnai Világlap kiküldött száma is, s „a benne írt figyelmeztetőket” megtalálta. Ezek a „figyelmeztetők” a levélcenzúra megkerülését szolgálták. Úgy születtek, hogy anyám a lap bizonyos oldalán ceruzával megjelölte az összeolvasandó szavakat. Ezekre írta válaszul apám: „Legyél türellemmel és megnyugodva, majd mi is hazamegyünk, időt nem tud mondani senki, hogy mikor. És azok, akik azt írják, hogy nemsokára hazamennek, az sem igaz, mert ők sem tudnak semmit. A türelem rózsát terem, már küldöm is e levélben.” S valóban, hosszú és türelmes munkával egy szép rózsát rajzolt a levelébe.

Ezekben a hónapokban édesanyám egy szövedében dolgozott. Míg távol volt, meglehetősen magányos voltam, többnyire a „háziak” istápoltak, felügyeltek rám. Ekkor vettem fel azt a szokásomat, hogy délutánonként kispárnámat a hónalj alá csapva kiálltam a ház elé, s onnan lestem

anyám érkezését. Vártam-vártam, míg nem a nyári melegben elálmosodtam. Lefeküdtem hát a fal mellé, s mint mesélték később, fejem alatt a kispárnával el is aludtam a ház tövében. Hazatérő anyám gyakran talált így rám. Gyengéden felébresztett, megölegetett, én pedig szeretetének védőszárnya alatt már biztonságban éreztem magam. Gondunk volt bőségesen: ekkor már jegyre kaptuk a kenyeret, a lisztet, a cukrot, a húst, a zsírt, utalványra a tüzelőt. Valakik gondosan kiszámították a szűkös napi, heti, havi fejadagot, annak elégnék kellett lennie. Eleinte elég is volt, később azonban hiába voltak meg a jegyeink, a boltokban már kevés volt áru, s mind gyakrabban fordult elő, hogy az órákig tartó sorban állás után sem kaptunk értük semmit.

Megtanultunk takarékoskodni mindenre: a kenyérmaradékot egy papírszakban összegyűjtöttük, megszáritottuk, prézlit készítettünk belőle, vagy megmelegítve a sütőben, kétszersültet. Amikor már nem kaptunk cukrot, az utcai eperfák terméséből készített lekvárral ízesítettük a szárított szederlevélből főzött teánkat. Ha sikerült kukoricalisztet szereznünk, máliét sütöttünk. A koromból cipőpaszta, az autógumiból cipőtálp készült. Minden ruhaanyagot megőriztünk, s a még felhasználható részekből újabb ruhát varrtunk.

Jól emlékszem arra az esetre, amikor több hústalan hónap után végre fél kilónyihoz hozzájutott anyám. Boldogan hozta haza, majd hosszan tervezgettük, hogy mit fogunk készíteni belőle másnap. Meleg nyári nap volt, nagy gondot jelentett a hús eltartása. Nem mertük leereszteni a nyitott kútba, ahogy egyébként szoktuk, mert ne adj Isten, még beleesik a vízbe. Jegünk sem volt. Végül úgy döntöttünk, hogy a szellős, éjszaka hűvösebb folyosón hagyjuk. A kis csomagot feltettük a falon lévő virágtartóra. Gondoltuk, ott nem érheti el a macska sem. A macskák valóban nem érték el, de valaki igen, s így másnap reggelre eltűnt az oly nehezen megszerzett kincsünk. Sokáig álltunk a virágtartó előtt, bámultuk a hús hült helyét, aztán sírtunk-nevettünk egy sort.

Ebben az évben kezdtem iskolába járni. A Vöröskereszt téri, hivatalos nevén a Homokvárosi Állami Elemi Népiskolába íra-

tott be az anyám. Az iskolát Király Gyula igazgató úr vezette, az írás és az olvasás tudományába pedig Nadas Ilona tanító néni vezetett be bennünket. Az akkor még divatos hangoztató olvasás szabályai szerint tanultunk, minden hangnak mutattuk a kézjelét is. Sokáig a könnyen letörölhető palatáblára írtunk fehér krétával, s csak azután merészkedtünk a füzetbe. Számolási tudományunkat egy kicsiny számológép segítette. Szellemes szerkezet volt: két függőleges fa oszlopocska között vízszintes drótok feszültek, azokon csúszkáltak a megszámlálандó színes fagolyók. Könnyű volt vele a számolás. Ha például arra kerestük a választ, hogy mennyi a 2+3, először két golyót toltunk jobbra, azután három, majd egyenként megszámláltuk hangosan a golyókat: egy, kettő, három, négy, öt. Aztán kórusban kivágtuk a végeredményt: öt! Örültünk, hogy ilyen sikeresen megoldottuk az élet egyik nagy gondját.

Tantermünk az utcára nézett. Az ablak melletti padsorból kitekintve elnézegettem a kocsiúton baktató lovas szekereket, a járdán ballagó ismerősöket. Autót akkoriban még alig-alig láttunk, télen viszont – mint a régi képeslapon – lovas szánok siklottak végig a monostori országúton. A száncsenegő zenéje beszökött a tanterembe, s néhány pillanatra meghitt, csaknem karácsonyi hangulatot teremtett.

Az osztályterem berendezése egyszerű volt: középtű három sorban álltak a tanulópadok, velük nézett szembe a tanító néni asztala, mögötte pedig vonalas tábla feküdt a falon. Felette a címer, mellette a kormányzó úr, Horthy Miklós bekeretezett fényképe függött.

Az ablakkal szemközti fal mellett állt a nagy, remekbe készült öntöttvas kályha. Télen a pedellus táplálta fával és szénnel a folyosóról. A tanterem igazi látványossága azonban a tábla mellett függő nagy térkép volt, amelyen a Trianonban megcsonkított és az azt megelőző idők Nagy-Magyarországa volt látható. A reggeli és a déli imánk alatt leginkább ez a térkép vonzotta magához a tekintetünket. Érthető, hiszen a Miatyánkot, majd délben az Üdvözlégyet úgy mondtuk el, hogy mindkettőhöz hozzáfűztük a Magyar hiszek egyet: „Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában, hiszek egy isteni örök igazság-

ban, hiszek Magyarország feltámadásában. Amen.” S elmondtuk az akkor közismert jelmondatot is: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország.” Persze nem értettük egészen ezeket a szövegeket, de úgy véltük, hogy a katonák most az „egész Magyarországért” harcolnak.

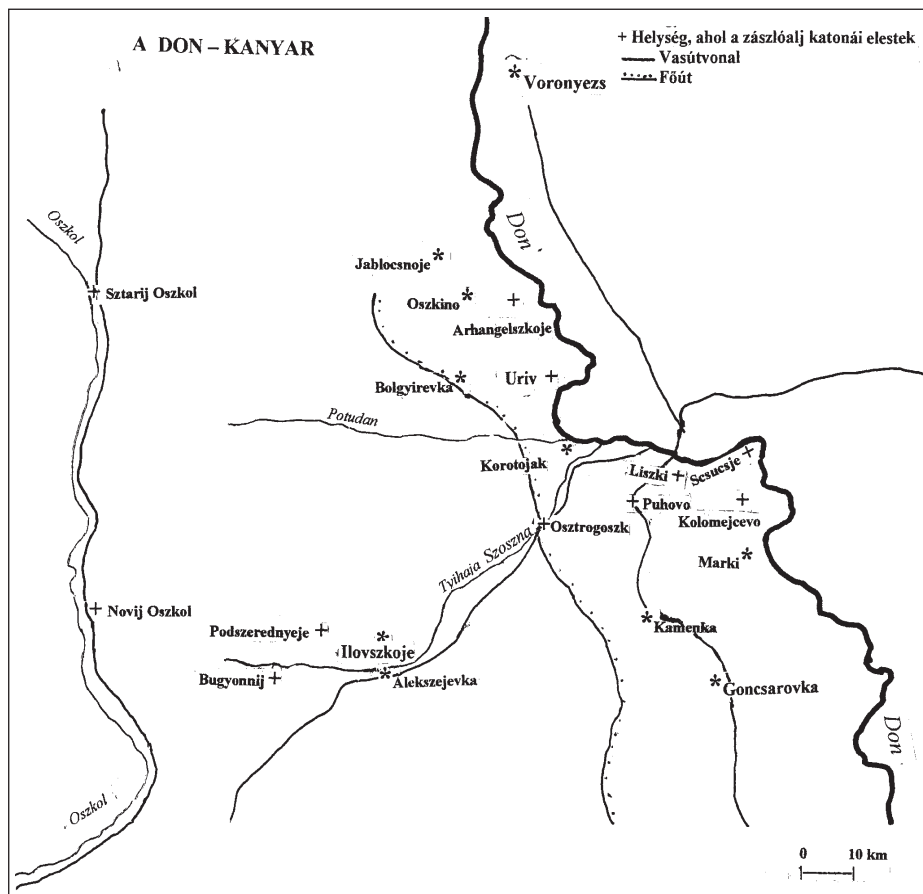
Amikor iskolába kezdtem járni, valahogy meglódult az idő. Ősz lévén rövidültek a napok, egyre közelebb kerültünk a télhez. Tartottunk ettől az évszaktól, mert tudtuk, hogy az orosz tél nagyon kegyetlen. Apánk azt írta, hogy nem fáznak, mégis sálat, kesztyűt, kötött arcvédőt kért. Ez utóbbit anyánk nagy találékonysággal tervezte meg, majd olyanra kötötte, hogy védje a homlokot, az arcot és az állat is. Sietett, hogy mielőbb kiküldhesse a frontra.

Ott a szovjet hadsereg fokozatosan felvonultatta tartalékait egy majdani áttöréshez, a magyarok pedig igyekeztek megerősíteni védelmi vonalaikat. Bunkereket, ágyúállásokat építettek, lövészárkokat, tankcsapdákat ásattak, aknazárat hoztak létre, szögesdrótot telepítettek. Erős védelmi vonalat azonban nem sikerült kialakítaniuk.

Földi Pál így jellemzi a 2. magyar hadsereg helyzetét: „A doni védelemben álló három hadsereg közül a magyar 2. hadseregnek jutott a legnehezebb feladat. 208 km-es védősávjában a túlsó partra visszavonuló szovjet csapatok három hídfőt hagytak: Uriv, Korotojak és Scsucyje helységek körzetében. A hídfők a Don kanyarulatában helyezkedtek el, melyek megkerülésük vagy oldalba támadásuk lehetőségét kizárták. Felszámolásuk egyedül arctámadással volt lehetséges. Területük 30 és 100 négyzetkilométer között változott, legveszélyesebb az urivi hídfő volt, mely horhosaival és erdővel borított dombos területeivel a szovjet csapatoknak kiváló védelmi lehetőséget biztosított. A Potudan folyótól délre terült el a viszonylag keskeny korotojaki hídfő. Végül Szvoboda és Marki között, ahol a Don nyugati-keleti irányból élesen délnek fordul, a scsucyjei hídfő terült el.

Scsucyje és Pereszkaja községek, valamint az ezektől nyugatra eső magaslatok szovjet kézen voltak. A hídfők összeköttetését a túlsó parttal víz alatti és pontonhidak biztosították.

A magyar hadsereg fő ellenállási vonala a Don partjától 2-6 km távolságra húzódott. Közvetlenül a folyó partján csak gyenge erővel megszállt, előretolt állások voltak, melyeknek fő feladata a folyamfigyelés volt.”

Az említett hídfőknek a felszámolásáért július 18-a és szeptember 15-e között több támadást is indított a magyar és a német haderő. Ezek a hídfőcsaták az Uriv I., II., III. illetve a Korotojak I., II. néven ismeretesek. A korotojaki hídfőt sikerült felszámolni, az urivi és a scsucyjei azonban megmaradt, s a januári szovjet támadás kiindulási területei lettek.

Az urivi hídfőtől északra eső arcvonalon augusztusban csak helyi összecsapások voltak, így a IV. utászszázalókat is a hídfőcsaták területére vezényelték. Augusztus 20-án Kolomejcevo községben esett el a zászlóalj egy katonája, majd a szeptember 9-én megindított III. urivi támadás során hárman is életüket veszítették a hídfőben. Az urivi ütközetekben elesett 386 katonával együtt a bolgyirevkai temetőben hantolták el őket. Október 13-án Liszkinél halt meg egy paksi utász.

Az októberi nap még melegen sütött, az éjszakák azonban már fagyosak voltak a Don mentén. Ezen az őszön szerencsére kevés eső esett. Október hó 23-án viszont egyik napról a másikra beköszöntött a tél. Metszően hideg szél hordta a havat, befűtötte a lövészárkokat, befurakodott a katonák vékony ruházata alá. A magyar hadsereg nem volt igazán felkészülve az orosz télre sem.

Közvetlenül a karácsonyi ünnepek előtt hazaérkezett apánk. Jövetelével az együtt-

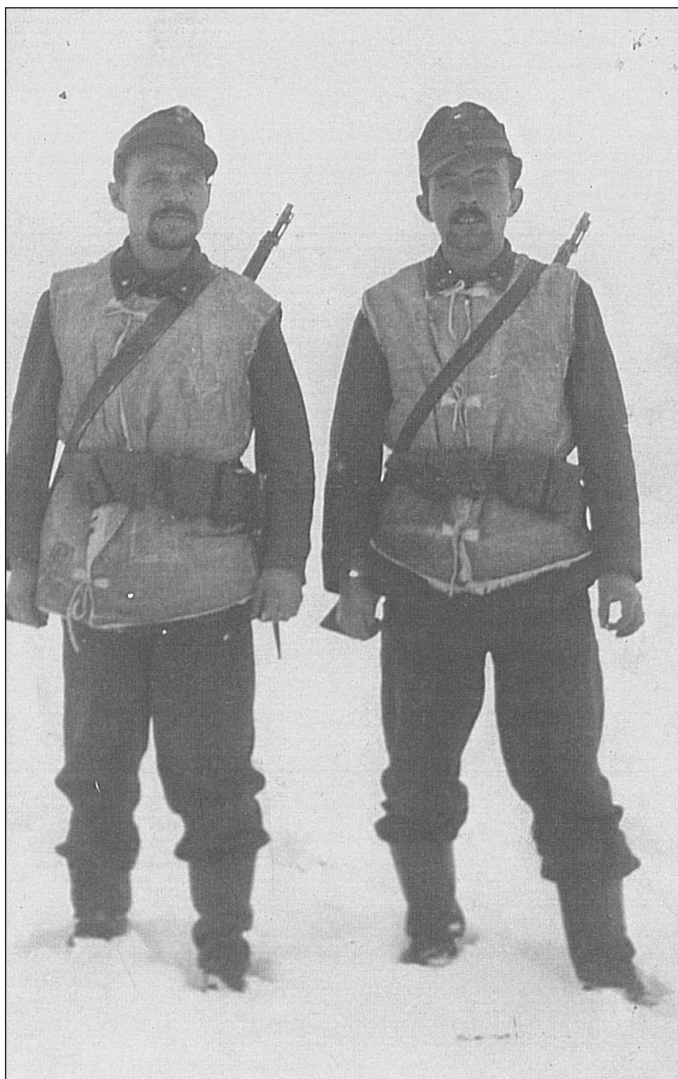
lét öröme, a megnyugvás régóta nélkülözött érzése is beköltözött hozzánk, de nem sokáig lakozott nálunk. Január 2-án kísértük ki a vonathoz, amely visszavitte a frontra, a 2. magyar hadsereg nagy pusztulásába. Éppen csak kiérkezhetett a századához, amikor január 12-én az orosz hadsereg az urivi hídfőből kiindulva áttörte a magyar védelmet. Ezen a keddi napon mínusz 35 fokot mutatott a hőmérő higanyszála. Január 14-én Urivtól mintegy 30 kilométerrel délebbre, a scsucyjei hídfőből is támadást indított az orosz sereg. Erről a hadműveletről és következményeiről mondja Nemeskürty István: „Három nap alatt, kedden, szerdán és csütörtökön a szovjet Voronyezsi Front két hadserege és egy hadteste két helyen áttörte a 2. magyar hadsereg Don menti hevenyészett védőállásait, felmorzsolta a hadsereg egyharmadát, kettévágta hadsereget, elszakítva egymástól az északi és a déli részeket, és átka-roló mozdulattal bekeríteni igyekezett a Don partján álló hadosztályokat...”

Január 18-ára már csaknem bezárult a gyűrű a IV. és a VII. hadtest körül, csupán Alexejevka és Bugyonnij között maradt egy szűk rés, amelyen a teljes elszigeteltségből még kitörhettek a kisebb-nagyobb egységekre szétszakadt magyar seregetek. Alekszejevka község a Tyihaja Szoszna folyó bal partján a Dontól 60 km-re ta-

lálható. 1943. január 17-éig itt állomásozott a 2. magyar hadsereg parancsnoksága. Alekszejvától néhány kilométerrel nyugatra találjuk Podszerednyeje községet, ahol január 6-án, 16-án és 17-én aknarobbanás következtében hunyt el a IV. utászászlóalj egy-egy katonája. A halálesetek napjai alapján feltételezhetjük, hogy az egység már az orosz hadsereg doni áttörését megelőzően is Alexejevka környékén tevékenykedett, de az sem kizárt, hogy a zászlóalj katonáinak többsége csak az általános visszavonulás során érkezett a körzetbe. Január 21-én Bugyonijban, 22-én pedig Novij Oszkolban vesztette életét a zászlóaljból egy-egy honvéd. Az általános visszavonulás ezeken a helységeken keresztül történt, a bekerítés elől menekülve utászaink sem választhattak más útvonalat.

A 2. magyar hadsereg déli szárnyának ez időbeli helyzetét Földi Pál hadtörténész így jellemzi: „Az egy hete tartó folytonos harcokban, a harcokcsik ellen vívott kilátástalan küzdelemben a hadsereg erkölcsi és fizikai ellenálló ereje a mélypontra süllyedt. A 35-42 fokos hidegben szabad ég alatti éjjeljelek, az állandó élelmezési nehézségek még a legjobb szellemű csapatok ütőképességét is megtörték. Az átfagyott csapatoknak megrege és pihenőre volt szükségük. Minderre azonban egyelőre nem volt lehetőség. A hadseregarancsnokság minden harcképes embert az Oszkol-völgy védelmére csoportosított, hogy ezzel a hadsereg teljes felbomlását megakadályozza.” Jány hadseregarancsnok törzsszállását Novij Oszkolba helyezte, s megkísérelte, hogy a IV. és a VII. hadtest hátra özőnlő maradványaiból harcoló egységet hozzon létre. Mintegy 12000 katonát sikerült hadra fognia, míg a fegyvertelen visszavonulókat Belgorod térségébe irányította újjászervezésre. A magyar haderő azonban a hatalmas túlerővel, a páncélos egységekkel támadó orosz hadsereggel szemben az Oszkol folyó mentén is csak rövid időre tudott megkapaszkodni.

Január 22-én Hitler végre elrendelte a magyar hadseregnek az arcvonalból való kivonását. Ez 24-én 12 órakor meg is tör-

Két magyar utász az orosz télben

tént. A 2. magyar hadsereg gyülekezési helyül a Vorozsba-Glukov-Konotop háromszöget jelölte ki a német főparancsnokság.

Sajátos, hogy éppen ezen a napon adta ki Jány Gusztáv vezérezredes elhíresült parancsát, amelyben megállapítja:

„1. A 2. magyar hads. elvesztette becsületét, mert kevés – esküjéhez és kötelességéhez hű – ember kivételével nem váltotta be azt, amit mindenki tőle joggal elvárhatott.

2. Vegye tudomásul mindenki, hogy innen sem betegség, sem sebesülés, sem fagyással el nem engedek senkit. Azon a területen, hol gyülekezésünket elrendelték, hol az újjászervezést végrehajtjuk, ott marad mindenki, míg meg nem gyógyul, vagy el nem pusztul.”

A gyülekezési körletbe érkezése nyomán újjászervezték a IV. zászlóaljat is, kálváriája azonban még nem ért véget. Sebesült, összefagyott katonái közül többen kórházba kerültek, de ott is szedte soraikból áldozatait a háború: 1943. március 12-

én és április 1-jén Habnojében, március 23-án Ovrucsban halt meg a zászlóaljból egy-egy tízfuzos beteg. A Habnojébe hátravont katonai egységekre többször rátámadtak a partizánok is. Március 30-án egy ilyen összecsapásban lőtték szíven a zászlóalj egyik siklói katonáját.

Ebben a hónapban megkezdődött a 2. magyar hadsereg hazaszállítása. Földi Pál adatai szerint „az orosz támadás harminc napja alatt 35 ezer magyar katonát tetemét borította be a hó és 60 ezren meneteltek a halállal majdnem egyenértékű hadifogságba.” A sebesültek számát szintén 35 ezerre teszi. Vele szemben a *Béke poraikra...* dokumentum-émlékkönyv szerzői úgy vélik, hogy „mindent összevetve hozzávetőlegesen 125 ezerre tehető a 2. hadsereg hősi halottainak, sebesültjeinek és hadifogságba esettjeinek a száma összesen. Közülük 45-50 ezren estek el, közel ugyanennyien sebesültek meg, s a hadifogságba esettek száma 28 ezer fő lehetett”. A két veszteséget között jelentős a különbség. Nem tudjuk pontosan a IV. utászászlóalj hősi halottainak, sebesültjeinek a számát sem, de forrásaink összevetése nyomán feltételezhető, hogy a zászlóaljnak legkevesebb 114 katonája nyugszik Oroszország és Ukrajna földjében. Közülük 61-nek a nevét is ismerjük.

A mindent túlélőket Kijeven keresztül szállították haza. A bajai IV. utászászlóalj április 20-a körüli napokban indult el, s a hónap végére érkezett magyar földre. Május első három hetében egészségügyi megfigyelés alatt állt Tolna megyében.

A Független Magyarország 1943. május 20-i, csütörtöki száma az első oldalon adta hírül: „Ma délután 6 órakor érkeznek Bajára a bajai honvédutász és hadi hídoszlop alakulatok. Ünnepélyes fogadtatás lesz a vasúti pályaudvaron. Lobogózzuk fel a házakat, amerre a visszatért csapat elvonul!”

Néhány mondat a cikkből: „Az elmúlt év tavaszán és nyarán mentek ki virágos vonatokkal ezer kilométer távolságába a messzi orosz harcmezők felé... Soraik megritkultak, gránát, akna, légibomba, géppisztoly és Sztalin-orgona kaszált a magyar hadrendeket, de az idegen földben domboruló sírhantok is csak a magyar ka-

tona hősi önfeláldozásának és olthatatlan hazaszeretetének, nemes bátorságának bizonyosságai.

A hazatérőket lelkes szeretettel, a minden próbát kiálló hősöknek kijáró tisztelettel várjuk és fogadjuk. Az első csoport ma, csütörtökön délután pontosan 6 órakor érkezik. A Bajáról hadba vonulók közül megérkezik ma a IV. honvéd utászzászlóalj és a IV. hadihídoszlop egy része, mintegy 450-500 főnyi ember.” A hazatérők közt volt apám is.

Az újság következő száma ugyancsak kiemelt helyen foglalkozott az esemény-

nyel: „Baja városa a szívével várta a város hazatérő hős fiait. Tíz-tizenkétezer ember tomboló lelkesedéssel szórta virágait a bevonuló csapatokra”. A visszatérőket harctéri parancsnokok, Klenóczy Edvin alezredez vezette végig a város utcáin.

Érdekes, hogy a zászlóalj hazatérését követően hamarosan felmerült egy emlékmű felállításának a terve. A Független Magyarország június 9-i száma közölte: „Elkészült az országban az első rohamutász emlékmű, amelyet az ősszel Baján kívánunk felállítani.” Ez a cím némileg félrevezető, ugyanis az írásból az derül ki, hogy

a mohácsi Regős Ferenc szobrász – a zászlóalj önkéntese – csupáncsak tervezte egy gránit emlékmű felállítását. Elképzelése szerint a szobor rohamcsónakból partra szálló utászok csoportját ábrázolta volna. A cikk szerzője úgy vélte, hogy az emlékmű méltó helye a bajai vízparti sétány mellett lenne.

Ezt a szobrot azonban sohasem állították fel, s ennél is szomorúbb, hogy a katonákra, a keleti front, a Don kanyar magyar áldozataira évtizedekig emlékezni sem volt szabad.

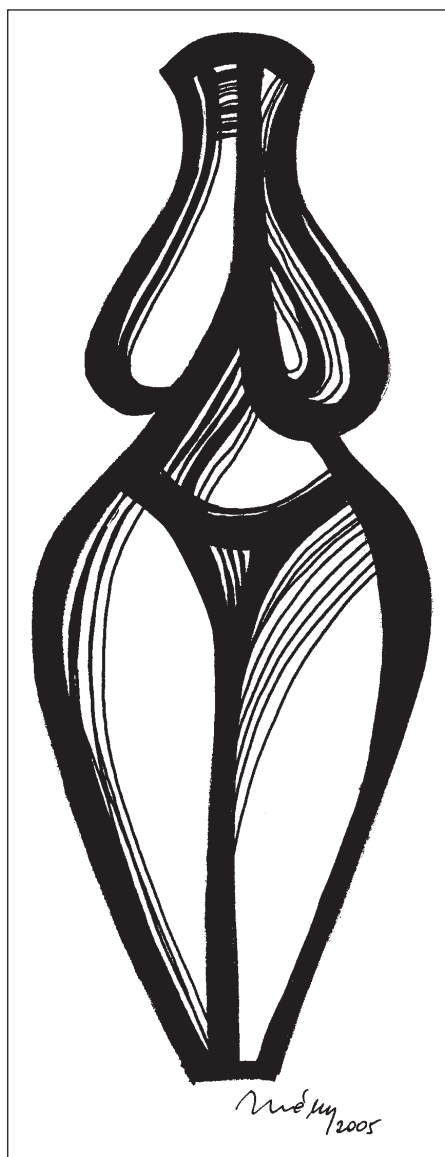
Bernschütz Sándor

Térkapcsolat

Mészáros Gábor teremtő nyugtalansága

Aggódhatunk, ha műfajában sikeres művészt más tájakra csalogat a kalandvágy. Szoronghatunk, hogy a meggondolatlanlás és a mérlegelés hiánya, ne adj’ isten, dilettáns darabokat szül, és kétségbe vonja, esetleg idézőjelbe teszi az addigi szellemi teljesítményeket is. Mészáros Gábor keramikus nem először okoz meglepetést, és a várakozás eleddig minden esetben kellemes élményben oldódott fel. Amikor a kerámia mestere a termékenység ősfarmait újjáértelmezve, finom lírával térplasztikákat épít, egyféle érzékenységgel kezelve a rusztikus samottos anyagot és az öntőmassza porcelánfinomságát, akkor tudjuk, hogy otthon van e műfajban. A fazekasság több ezer éves szigorúan funkcionális mozdulatait úgy telíti költészettel, hogy a megőrzött forma tartózkodó, szelíd földszínekkel, rokon anyagokkal: madártollal, növényi fossziliával, a világ elhullatott emlékeivel válik teljessé. Ám, aki agyaggal babrál, az aligha menekülhet a közvetlen ábrázolás kihívásától. Kér a környezet és követel a belső igény. Mészáros Gábor tartózkodó fegyelme akkor mutatkozott meg igazán, amikor Jelky András szimbolikus alakját a szobrászi idézet, Medgyessy Ferenc köztéri alkotása felől, kellő alázattal vitte át plakettre és egyoldalas préselt éremre. Szerencsésen hiányzott az alkotóból a tolakodó, elvakult önbizalom, érvényesült a műfaji határokat tisztelő mértéktartás. Ám az általam még csak fényképről ismert Szent Flórián-szobor is jelzi, Mészáros Gábor ugyanezzel a finom biztonsággal, lépésről-lépésre tágitja téralkotó képességének mozgásterét. Egy szemernyivel sem

vállal többet, mint amit tud, de a mód-szert, amit a mesterség ismerete megad, azt az invenció teljes egészében hitelesíti.

Az eddigi plasztikák rejtőzködő színei már figyelmeztethettek volna, hogy Mészáros Gábor színek iránti fogékonysága nem csak ígéret. Az Eötvös Gyakorló Iskola galériájában kiállított szitanyomataiban azonban olyan átütő erővel bírnak, amely nemcsak a grafika, de a festészet lehetőségeit is fölmutatja. Sokkal szabadabban és elfogulatlanabban nyúl a merev technikához, átlépi annak határait, üres dekorativitását elmosza, szándékosan rúgja föl kötött unalmát, eddigi ismert mérnöki sterilitását. Szinte nem is érezzük a szitanyomatok szemcsézettségét, keretekbe zártágát. Ezek a lapok méretük ellenére a monumentális gondolkodás képi világát idézik, a vastagon hordott festék, a papír szerkezetét is megbontó anyagkezelés új térélményt teremt. Egy szerény lehetőség határait tágította a végtelenig egy másik műfajból érkezett ember. Felesleges is az előképeken töprengenünk, mert önálló utat jár Mészáros Gábor. Önálló, hiteles és mélyen megélt alkotói magatartást képvisel, ahol az adottságokat tehetségig érlelő szándék legfontosabb eleme az egészséges kételkedés és az állandó szigorú önvizsgálat. Ez a grafikai sorozat festői erényeivel, intellektuális próbáival, elágazásaival, keresésével együtt is tiszta világ, melynek folytatására érdemes figyelni. Ez azonban önmagában kevés. A közönség, a szűkebb és tágabb közönség értelmező támogatása, ne féljünk leírni, érdeklődő szeretete nélkül légtérben marad ez a teljesítmény, s ez esetben nemcsak az alkotó veszít.

Antal István

A bajai bormérés joga 1834-ben

A bor értékesítésének joga régi gyöke-
rekre nyúlik vissza, már az Árpád-korban
királyi kisebb haszonvétel (regalia mino-
ra), úgynevezett regálé volt. A feudalizmus
kori mezővárosok földesurai vagy előljá-
rói jómódú személyeknek adták bérbe a
város „korcsmáit”. Ez Baján sem történt
másképp. A 19. századi történeti források,
bajai tanácsülési jegyzőkönyvek tanús-
kodnak arról, hogy a város neves bormérő
helyiségét, a Bárány vendégfogadót három
évente ismételten „elkötvyetyélte”. A
kötvyetye a korabeli szóhasználatban az
árverésen történő értékesítést, illetve bér-
beadást jelentette.

A feudalizmus idején minden település
testülete rendelkezett bizonyos mennyisé-
gű borral. Ezt vagy vásárolta a tanács,
vagy pedig a lakosok adták különféle adók
fejében. Ezen borokkal kapcsolatos ügye-
ket a közösségi öngazgatás „népi” tisz-
tségviselője, a borbíró (vini iudex) koordi-
nálta. Az ő feladata volt a város borainak
kezelése, felügyelete és értékesítésének
m megszervezése. A kocsmák működési fel-
tételait ő ellenőrizte, és adott esetben in-
tézkedett karbantartásukról. Baján 1834.
év Szent Iván havában (június) két városi
esküdt a következő megállapítást tette:
„mint a Város Bárány vendégfogadója,
mint a piatzi Urbarialis korcsma
külömbféle kijobbitásokat kívánna.

Megbizódtak Auer Ádám Tanatsos, és
Nenadovics Sámuel szószolló Urak, hogy
mind a két korcsma épületeket a mint a
szükség kívánnya kijobbitassák, a Bárány
vendégfogadónak pedig alsó részét, mivel
a tetejét kijobbitani nem lehet, újra tsévés
Sindellel fődessék, és a bejárást a többi
ujabb épülettel egy arányba hozassák”.
Habár a város előírta a bérlő személy szá-
mára, hogy a Bárány fogadó és a „kis
korcsma” épületeit tisztán és jó karban tar-
tassa, a javítási költségek nem őt, hanem a
várost terhelték.

A mindenkori borbírónak lajstromot,
számadást kellett vezetnie a borok értéke-
sítéséről, később ez alapján számolt el a
főbíróval. Szükség is volt erre, mert a hi-
telre, más kontójára történő borfogyasztás
akkor sem volt ismeretlen. Az 1836. év
Szent Iván havának 15. napján tartott ta-
nácsgyűlésen „felolvastatott Szamuel Ist-
ván Urnak 1833ik és 834ik évre készített
Borbírói számadása, a melybe mivel 3525
f. és 45 xr.ok (krajcár) mint pénztári fo-
gyatkozás Ferenczfy Ignázt és Vojtek Sán-
dor volt városi korcsmázásoknál adósság-

A Bárány szálloda az átalakítás, az 1920-as évek előtt

ba lenni kitétetnek. Bor Bíró Úr eránt
figyelmeztessé tétetvén, hogy a Bor Cassa
senkinek nem hitelezhetne”.

1834. március 2-án, mivel a városi koc-
smák bérbeadásával kapcsolatos korábbi
szerződés lejárt, „a Bor mérés Igazának
haszonbérbe kiadása újra kotya vetyélés
alá botsaitott”. Amely szerint „kiváltsá-
golt Baja Mező Város Községe az örökös
kötés erejénél fogva ezen Baja városában
gyakorolni szokott korcsmálási s’ vendég-
fogadói Joga mái napon tartott köz
árverésen legtöbbet ígérő Szamuel István
Úrnak három egymásután következő esz-
tendőkre haszonbérbe adja...” A bérleti
szerződés egyrészt tartalmazza azokat a
jogokat, amelyek a bérlőt megillették,
másrészt rögzítette, hogy milyen kötele-
ségeket kell a bérlőnek a várossal szemben
teljesítenie. A haszonbér joga 1834. május
1-jétől 1837. május 1-jéig szólt. Az éves
bérlet 1762 forint és 48 krajcárt tett ki. Ezt
az összeget részleteiben, negyedévente,
február, május, augusztus és november hó-
napok elsején 440 forint 42 krajcáronként
kellett Szamuel Istvánnak fizetnie. A bérlő
művelhette a „lövöldöző kert” melletti ve-
teményeskertet.

A szerződés szerint „Oda engedi a’ bér-
beadó Városi Község az Urbéri
kortszmárolásra szokott s’ a’ piarczon álló

házat minden alkalmatossággal – mely
korcsmába a’ haszonbérlő hasonlóan saját
borait, és az általa meghatározott áron
(...)” mérheti. Azt viszont kikötötte a vá-
ros, hogy a bérlő a tulajdon borát csak
Szent Mihály naptól (szeptember 29.)
Szent György napig (április 24.) árulhatja.
Adódott ez abból, hogy a szüreti időszakot
követően a bortermelők pincéje tele volt,
ilyenkor kevesebb bor folyt a közösségi
kocsmákban. A tavasz közeledtével azon-
ban már minden gazda a hordója fenekét
nézegette, és kénytelen volt a város kasz-
száját kövériteni a borra költött pénzzel.

A város a pálinka és sör értékesítéséről
a következőképpen rendelkezett: „a’ fen
nevezett vendégfogadóban, mind az
Urbarialis kortszmában egyedül és kizáró-
lag a’ Tettes (tekintetes) Bajai Uradalom
pálinkáját, és serét a’ megállapított juta-
lom mellett kimérni – és ezeknek árát a’
tisztelt Uradalom pénztárába pontosan
befizetni”.

Országos vásárok alkalmával „a’ Városi
község által eddigi mód szerint gyakorlani
szokott bormérési Jóg – mely azonba csak
az Urbarialis korcsmárolás időszakába
eső Vásárok alkalmával illeti a’ haszon-
bérlőt, a’ többi Vásárok alatt pedig a’ Tet-
tes Uradalom Jussaihoz tartozik.” A kon-
taktus szerint a bérlőt megillette továbbá

„a' Városház alatti pincze is, 800. akó vas abroncsos nagy hordókkal”. Ezeket a bortároló eszközöket a bérllet lejártával sértetlenül vissza kellett adnia a bérlőnek.

A szerződés 8. pontja kikötötte, hogy „Kötelességében fog állani a' bérlőnek a' Városház adóval tartozó lakosoktól ugyan a' Város határjában termett borból 400.

akóig valót a' Városi Tanács és Község által meghatározandó áron ált venni, és az árat a' Város honni pénztárának befizetni.”

Végezetül a bérlők feladata között szerepelt a városban tevékenykedő zugkimézők, „kurta kocsmárosok” üzérkedéseinek megakadályozása. Eszerint „Tartozik a' haszonbérlő ezen M(ező) Városában ta-

pasztalandó kurta kocsmárosok kitalapongásait minden kitalapongható módon kinyomozni, a' bornak iczénként kiméretésén rajt ért Bajai lakosokat a' Városi Tanácsnak feladni, a' melyért is a' Contrabandnak itélendő bor, vagy pénzbeli büntetés a' haszonbérlő javára fog kiadatni.”

Kothencz Kelemen

Rendhagyó tabló a nagy háború idejéből

Valószínű, hogy az 1944/45-ös tanév a III: Béla Gimnázium közel kétszázötven éves történetének legválságosabb időszaka volt. Az oktatás 1944. október 11-én a front közelsége miatt befejeződött. A szovjet csapatok október 20-án vonultak be Bajára. A tanítás – meglepő gyorsasággal – már tizenkilenc nap múltán újra folytatódott.

A háború tüze ugyan alig két kilométerre parázslott a városközponttól (a németek a Duna jobb partján építették ki hevenyészett állásaikat), az ambiciózus orosz városparancsnok azonban adott arra, hogy a normális élet látszata visszatérjen. Így a cisztercita atyák október 30-án újra megkezdtek az oktatást. Alig két hónap múltán azonban Pallas Athene tudós baglyát kiűzték meghitt otthonából. Az iskola épületébe hadikórházat telepítettek, és ez a tanév végéig sem költözött el. A hajléktalanná

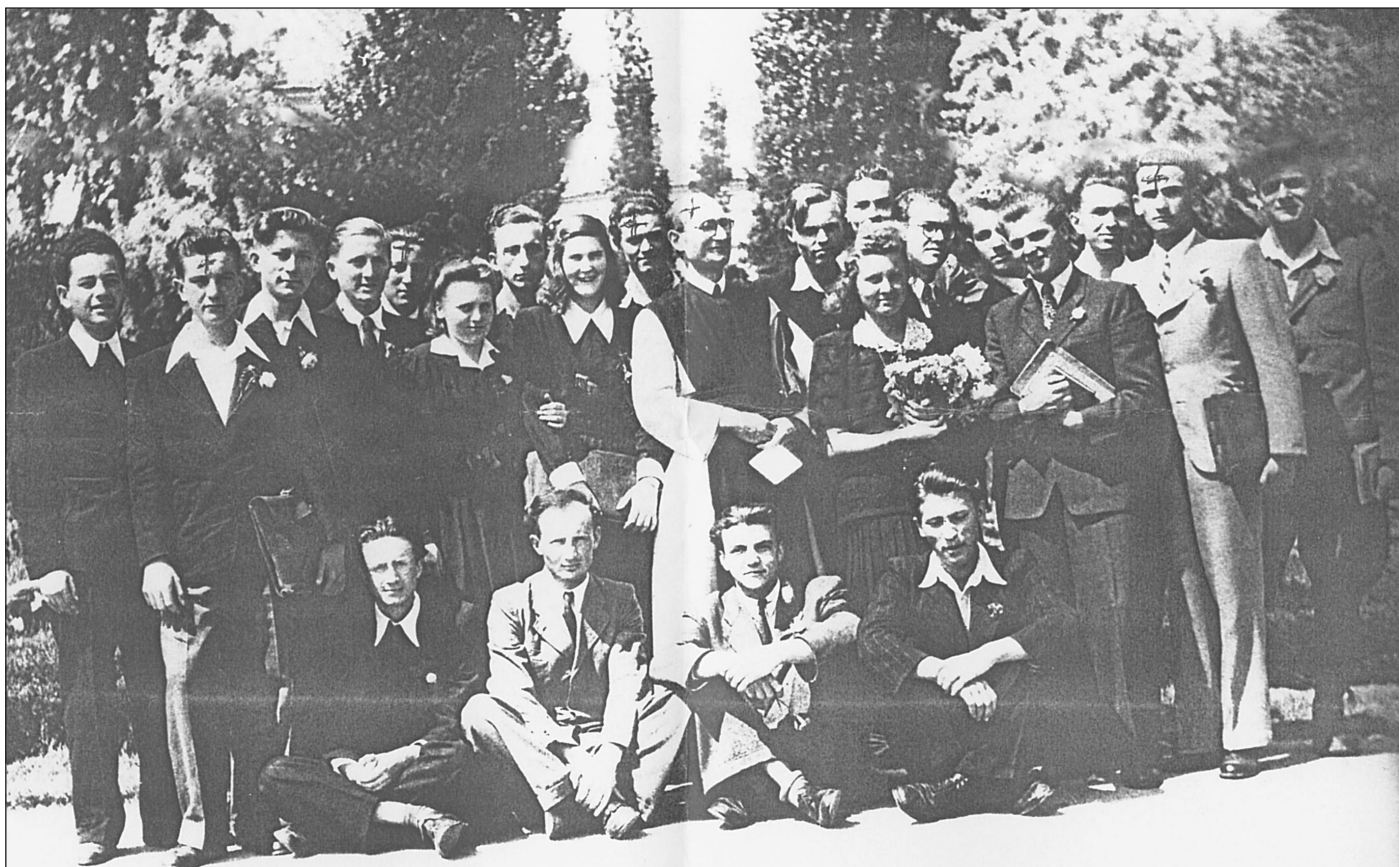
vált osztályok nagyobb polgári házakban kerestek menedéket. Az első és második osztály (mi másodikosok voltunk) társbérlletben lakta a Dobos-ház két szomszédos szobáját. Az épület a Petőfi és Pázmány utca sarkán áll., szemközt az Ertl-kerttel. Az oktatás természetesen csak jelképes volt: a munkanap három harminc perces „órából” állt. A látszat-tanítás célja nyilván az volt, hogy a háborútól végigsöpört országgrész fiataljait megóvja az évvesztéstől.

A nyolcadikos, tehát érettségiző osztály egyik tanulója Oláh Piroska volt. A matura után a diáklány testnevelő tanári oklevelet szerzett. Négy év múltán visszatért városunkba, és a Bányai Júlia Közgazdasági Technikumban oktatott. A bajaiak aszszonynevéen, Tárnok Lászlónéként ismerik. Az ő emléktárából került elő ez az amatőr fénykép, melyet eljuttatott hozzám.

Mivel a viszontagságos időben nem volt módjuk tablót készíttetni, a Déri-kertben tömörült csoportta az osztály, hogy a nyolc napfényben-viharban eltöltött év emlékeit, és a múlt pillanatot megörökítse egy fotográfián. A tisztelt olvasó ne furcsállja a homlokra rajolt keresztet, ezek egy-egy osztálytárs életvének zárulását jelölik. A képen látható szerzetestanár az osztályfőnök, Bognár Benedek. Közel egy évtizede írtam a Bajai Honpolgárban a szuggesztív egyéniségű cisztercitáról, aki a magyar irodalom kultuszát szinte egy Savonarola lobogásával és – jó értelemben vett – fanatizmusával terjesztette.

Tisztelegjünk néhai tanárunk, eltávozott és még köztünk élő öregdiák társaink előtt azzal, hogy a tökéletesnek aligha mondható kópiáról megidézzük eleven emlékeket.

Dr. Dániel József

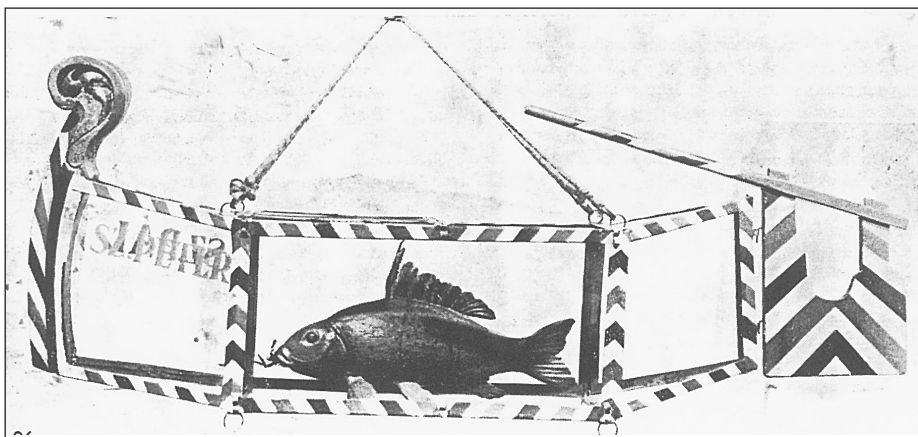

A halászok ünnepe

Június 29., Péter-Pál ünnepe, hagyományosan az aratás kezdete, de a vizek mentén a halászok ünnepe is.

Köztudomású, hogy Szent Péter halász volt, ezért a halászok patrónusa lett. A céhszabályok szerint ő a patrónus, a zászlókon, pecséteken az ő képe látható. A pest-budai halászcéh 1697-ben kiadott német nyelvű céhlevelének 3. pontja így szól: „Ezen céh köteles a búcsún és a feltámadáson, Szent Péter és Pál ünnepén, mint az említett ipar védszentjének ünnepén, mint ahogy a szent Őrnapon is minden testületi tag (ahogy a németek, úgy a magyarok) kötelesek az áldozáshoz menni”, aki pedig fontos ok nélkül elmaradna, a mesternek egy font, a legénynek fél font viasz a büntetése. (Gyakori, hogy a büntetés viasz, amiből gyertyát öntenek a templom részére.) Bár a céhek majd másfélszáz éve megszűntek, a halászbúcsú szokása így vagy úgy megmaradt, sőt az utóbbi években több helyen egyre nagyobb pompával ünneplik. Hajdan Baján is volt halászbúcsú, erről lapunkban is megemlékeztem már. Most néhány visszaemlékezést szeretnék közreadni.

Berger István, aki a halászszövetkezet első elnöke is volt, 1965-ben még könnyes szemmel beszélt a régi Péter-Pálról. A céh megszűnése után megalakult a halász ipartársulat, melynek volt egy ifjúsági része, a „halászfjúsági társaság”. (Bélyegzőjük a múzeumban.) Tagjai „halászlegények” voltak. A „legény” ebben az esetben nem a nőtlen fiatalembert jelölte, hanem azokat, akik még nem szerezték meg a mester rangot. (Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy nem tudta önállósítani magát.) Székhelyük a Czirfusz utcai Munkásotthon, a Szociáldemokrata Párt székháza volt, míg a mestereké, gazdáké az Ipartestületben. Emlékeze-

A bajai halászcéh jelvénye, a silt, az „aranypony”

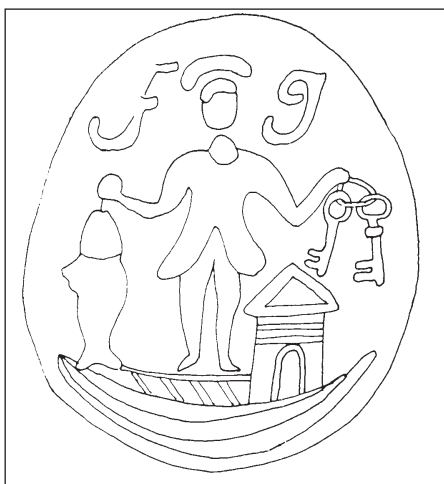
te szerint 1925-ben vagy 26-ban volt az utolsó ünnepség, ezt mindig a legények rendezték. Megfogadták a tűzoltózenekart (mert akkor még volt!) a reggeli ébresztőhöz. De előtte végigjárták a halpiacot, ahol a halászmesterek (23-24 volt akkoriban) árulták a halat, s ebből az alkalomból ajándékba adott mindegyik néhány kilót az esti halászléhez. 9 órakor volt a halászmise a belvárosi templomban, melynek ugyancsak Szent Péter a védszentje. A zászlót kintűzték a hátsó padra. Mise után kezdődött a hívogatás. Elöl ment a zene, utána két legény rúdon vitte a siltet, a céhjelvényt, az üvegbárkában lévő aranypontyot. Kiténtetésnek számított, ha valaki vihette. Utánuk ment egy legény, tálcán egy üveg bort és hét poharat vitt. Más alkalommal tamburazene kísérte a menetet. A mestereket verssel köszöntötték, lényege az volt, hogy Isten áldja meg a ház gazdáját, családját, majd meghívták az esti mulatságra, mely az Ipartestü-

let székházában volt (a mai Helyőrségi Klub). Korábban a Bárány szállodában is tartottak (ma a zenei általános iskola), megkínálták a mestert egy pohár borral, de azok sem maradtak adósok, hisz várták a legényeket, volt ott bor, pecsenye, sütemény. Mire végigjárták a mestereket, volt már délután 3-4 óra (s gondolom, virágos hangulat is). Akkor nekiálltak a haltisztításnak, halfőzésnek. Érdekes színfoltja volt az utolsó éveknek, hogy este még színelőadást is rendeztek. A Munkásotthonban ugyanis működött egy színjátszó társaság, egyik ismert tagja Karlovsky Sándor címfestő volt (az 50-es években a művelődési ház igazgatója is). Mint elmondta, leginkább az ipartestület nagytermében szerepeltek, ami kb. 700 személyes volt, erkéllyel, karzattal, nagy színpaddal. A Munkásotthonban csak kis színpad volt, 100-120 ember ha befért a terembe, ott inkább csak próbáltak. Felkérték őket a közreműködésre, de egyik-másik halász is vállalt szerepet. Többnyire egyfelvonásos vígjátékokat adtak elő. Házi szerzőjük Lichter László volt, kezdő író, később Pestre került, zsidó ember lévén 44-ben elhurcolták, eltűnt.

A visszaemlékezések szerint a 20-as évek végén vagy a 30-as elején megszűnt a felvonulás. A „legények” megöregedtek, szétszéledtek. Az ünnepet már csak maguk közt, esetleg a tanyán tartották, halászlével, iszogatással. Az 1960-as években a Bajai Nyár keretében egy-két alkalommal még kiléptek a nyilvánosság elé, de Baján nem éledt újjá a hagyomány, míg Szarvason és a dunántúli Sáregres melletti Réti-pusztán évről évre megrendezik, összekötik konferenciával, esetleg nemzetközi szakemberek részvételével is.

A bajai halászfjúság bélyegzője

Jónitz Ferenc halászmester pecsétjének rajza

Solymos Ede

Bukovina – istensegítsi életkép

Léjánlopás

„Nefé jó léssz ha Bódizsárhoz mész férhez. Egyedülvaló legén. Van vaj hús fácsa főggyik. Léssz amit a tejbe apriccsatok. Nem kell örökké főjön a fejed, hogy hónap mit főzzek, mivel dugjam bé a gyermekék száját. Ugyanbiza mit vársz attól a kóduforma Ambarustól? Azteccik nekéd rajta, hogy a füle tarcsa a kalapját, ojan szépenn fere tuggya tenni. No, abból osztá nem léssz vacsara. Nem mondom, szép legén, de csak abból nem lehet megélni.”

Ilyenformán ostorozta az anya a mereven egy sarokba néző, szepegő leányt, akinek duplán fájt, amikor az anyja szapult a szeretett legényt. Csendesen, félve próbált ellenkezni, bár tudta, hogy azzal még jobban felbőszíti az anyját:

– De aanya! Micsináljak ha Ambarust szeretem?! Se testem se lelkem nem kívánna Bódizsárt.

– Szeretem, szeretem! Üdövel majd megszereted őt és. Mü és úgy kerültünk össze apáddal, s még mind eggyütt vagyunk. Csupán csak szerelémbeöl nem lehet megélni, édes léjánkám – próbált bölcs lenni a sokat nélkülözött anya. – Hidd meg, hogy mü nem akarunk rosszat nekéd! Látod, hogy apád és hogy megkötte magát. Ambarusról hallani se akar. Azt mondta, inkább darabokra vág, mindhogy hézza aggyon. Tudod méjen hirtelen haragu. Ne és próbáld meg vele ellenkezni.

Nyílt az ajtó, s konok embert sejtető, határozott lépések hozták be a család fejét.

– Tám tük ecetöt ittatok, hogy éjen savanyán vattok ketten két felé?

– Úgy és lehetne mondani – mondta égzengéstől tartva az anya. – Öppe a férhzménésről szoltunk, de ez a léján és – úglátom – kéndhez ütött. Ojan akaratos. Hallani se akar aaról hogy Bódizsárhoz mēnyen. Neki numádēkit Ambarus kell. Ammellett akar kúdu lenni.

– Bódihoz mész Punktum! S többet egy szót se akarok eeről hallani! – mondta az apa, minden családői tekintélyével. – Nem kúduznak növeltek, ha másképpen és lehet. – Ezzel aztán úgy tette az ágyra a kalapján, mint aki pontot tesz az örök igazság végére. Az ezután következő, rövid csend olyan volt, mint a villámlás utáni. Ezzel az asztalon váró vacsora felé fordult. Azt már nem látta, hogy e súlyos, ellentmondást nem tűrő szavak a leány arcára konok elhatározást merevítettek.

A falu egy másik szegényes, de rendben tartott, tiszta házában apa és fia között folyt ezalatt sorsdöntő beszélgetés. A fiút egy nagy elhatározás merevítette felkiáltójel formába. Az apa – homlokát támasztva – ült az asztal mellett.

– Neked kell tudni fíjam! Te élsz vele! De, azt és kell tudd, hogy ha két sēmmit esszetészünk, abból se léssz más mind sēmmit. Vóna itt nekéd más, kicsitt módosabb és, aki szüivesen férhez menne hozzád. A Szűcs-Lázár Ferencbád léjannyáról beszélgetek. Nem öppe szégén s elég dógos és. Érdēmēs meggondolni.

– Nem aapa! Nem s kész! Hogy én egész életembe azt a savószinyü, síróforma szémeit nézzem, aval a vékon, formátlan lábaival s hégyēs hasacsckájával?! Hát nem! Nincs annyi főggye Ferencbámnak. Inkább dógozok életem végig, réggeltől-estig. Virócskával még eke elé és fogatnám magam, de a Ferencbám Régyinája nem kell. Én Virócskát szeretem. Vele a szégénség és többet ér, mind hogy a Szöcs-Lázár szógája légyek. Tudom, hogy Virót Bódinak ígyirték. Eröknek-ereivel neki akarják adni, de mü Viróval imá megbeszéltek, hogy ha muszáj, há megszökünk. Ellopom! A zéggyik barátomval imá még és beszétem. Csak azt várja, hogy szójak mikor jőjön. Jó lovai vannak. Azt és tudom ki fogad bé. Kënd eeről nem kell tuggyon sēmmit!

– Hát, édesfíjam! Csináld ahogy gondolod. Látom, hogy hējába húzom a padra a fejed, te csak dugod alája. Nekem Viró és jó. De azt kell tuggyad, hogy sose bocsás-sa még Ferencbád nekték, hogy csúfot űztök belölle. Bújatok el jól, met ha rējátok akad, fészivel vág ketté.

Két hétre rá – ahogy elhangzottak ezek a beszélgetések – a kántorházban táncot rendeztek. Nagy elvárásokkal vitte Bódi táncba a leányt. Hús fácsa főddel a háta mögött biztos volt a dolgában. Veronika – tudva, hogy az utolsó órák, amit a nemszeretem legénnyel tölt – szokatlanul kedves volt hozzá. Még egy kis sajnálatot is érzett iránta.

Egy óvatlan pillanatban kifordult az ajtón. Még a melegebb kéndőjét is az anyjánál hagyta – aki a felügyelet mellett táncot nézni kísérté el a fiatalokat. Az épület mögül két jó lótól húzott szekér robogott el a szomszéd falu – Hadikfalva – felé.

Ahogy hosszabb ideig nem került elő a lány, világossá vált Bódi előtt, hogy mi történt, de hiába tapogatta most már a csizmája szárába csúsztatott bicskáját. Egyelőre csak a fogai csikorgatása s tekintélyes mennyiségű bor segítette.

– Kejjen fēl! Kejjen fē hamar! Virót ellop-ták! – sápitotta a megzavarodott asszony, hazaszaladva a bálból. – A táncból éccer csak odalétt. Úgy eltűnt mind a kámfor. Még a vastagruváját se vitte magával.

Az apa – felülve az ágyon – egy ideig mozdulatlanul nézett maga elé. A haragtól remegő ajkai közül csak annyi tört elő, hogy „no! te és jól vigyáztál rējik”. Majd úgy állott fel s bújt csizmába, mint egy nagy elhatározás felkiáltójele. Már az ajtón kívül tört elő a vastag bajusza mögül:

– Fēlapritom azt a sēm mirevalót! Csak kapjam még ökö. – Az előkerített balta igazolta, hogy nem csak a levegőbe beszél.

Fogta is szekerrúd mellé a két legjobb lovát, miközben számba vette a szomszéd falukban lakó rokonokat, komáit, ismerősöket, akikenél megbújhattak. Szegény lovak nem tudták mire vélni a szokatlan időben történő robotot. Sok idejük nem maradt álmélkodásra, mert a máskor őket szerető, simogató gazda most az ostort is sűrűn próbálgatta rajtuk. Egy rövid hétig kereste őket eredménytelenül. Az egymást szeretők őrangyala nem hagyta cserben a fiatalokat, akik többször váltogatták búvóhelyüket.

Három hét elteltével tértek vissza szüleihez. Elszántan állott Ambrus a leendő apósa elé, számolva azzal a hatalmas pofonnal, amitől vagy hátom méterre repült el a kalapja. Kicsit elszédülve emelte fel, olyasmit érezve, hogy „no! ezēnēs túles-tünk szerēncsēsēn. Hális-tennek!” Csendesen, de határozottan mondta:

– Jól van Ferencbá. Ezt és zsebre tészem, de ez légyen a zutolsó, met többet nem tűrök el még kéndtől se! S most imá lássa bé, hogy én felvöttem a kalapomot, ha a fejemre tészem, újra legén vagyok, de Viró imá egy mēgesēt fejjérnēp, ha nem hagyja hogy mēgeskūggyünk.

Rövid időre rá Dénes pap megeskette őket.

Bizony így volt igaz, ott, a bukovinai Istensegítsen. Nagy szó volt a vagyon. De a szerelem még nagyobb.

Védendő védtelenek: a farkasalmalepke

Április közepétől június elejéig láthatjuk az elterjedésének északi és nyugati határát a Kárpát-medencében elérő, régi magyar nevén csipkészárnú böngörnek nevezett, egyszemzedékes farkasalmalepke (*Zerynthia polyxena*) trópusi pillangók szépségét idéző példányait. Sárga alapszínű szárnyain fekete sávok és vonalak finom rajzolata látható. Elülső szárnyainak hosszúsága a hímeknél 2,3-2,7 centiméter közötti, a nőstényeké valamivel hosszabb. Az elülső szárny felső szélé mentén, a szárnycsúcshoz közelebb, kisebb piros folt figyelhető meg. Szárnyainak alsó szélé csipkészerű rajzolatú, amelyet a hátulsó szárnyon nagyobb piros és kisebb kék foltok díszítenek. Teste fekete, potroha narancssárga csíkokkal-foltokkal tarkított. A lepke repülése lassan vitorlázó, általában rövidebb távolságokat tesz meg, majd széttárt szárnyakkal megpihen, vagy a sűrűbb aljnövényzetbe húzódik.

A petéből a hernyók az időjárástól függően, de általában májustól kelnek ki és júliusban bábozódnak be. Az igencsak feltűnő, fehéres alapszínű hernyó teste fekete végű narancssárga szemölcsökkel borított. Illata kellemetlen, fejlődése a mérgező farkasalmához kötődik, így maga is tartalmazza a tápnövény mérgeanyagait.

A pillangófélék családjába tartozó farkasalmalepke fejlődéstörténeti szempontból ősi csoport leszármazottja, rokonsága már a korai harmadidőszakból ismert. Napjainkban a genus elterjedése a Mediterráneumhoz és a környező területekhez kötődik. A Kárpát-medencében a farkasalmalepke (*Zerynthia polyxena*), Dél-Nyugat

Széttárt szárnyakkal pihenő farkasalmalepke

Európában a spanyol farkasalmalepke (*Zerynthia rumina*), Dél-Kelet Európában a keleti farkasalmalepke (*Zerynthia cerisyi*) és Kréta szigetén az endemikus krétai farkasalmalepke (*Zerynthia cretica*) repül. Baja környékén a farkasalmalepke populáció szigetszerűen, több helyen fordul elő. Megtalálható a pandúri nyári gát Duna parti szakaszán, itt dúsan tenyészik hernyójának egyetlen tápnövénye, a farkasalma (az erősen megbolygatott területek egyik jellemző gyomnövénye). Kóborló vagy szél elsodorta példányai feltűnnek a Sugovica torkolati részén vagy a galagonyásnál. A 2002. augusztusi teljes hullámteret ellepő árvíz idején félé volt, hogy az ekkor jellemzően már bábformában létező lepke kizárólag Pandúrból, de szerencsére 2003 áprilisa bebizonyította, hogy vannak túlélő imágók. Egy másik populációja repül a Bajai-szőlőket keletről övező erdős-homokpusztai területen.

A lepke hazai elterjedéséről elmondható, hogy minden olyan síkvidéki élőhelyen

előfordul, ahol a farkasalma nagyobb tömegben megtalálható. A dombvidéki területeken a korábbi időszakhoz képest gyakran szárazabb nyarak és intenzívebb tájhasználat miatt az elmúlt 10-15 évben kissé visszaszorult. Kedveli a felhagyott, vagy a természetes permetező szereket használó, hagyományos művelésű gyümölcsösöket, szőlőket. Ezek napjaink eszközeivel történő művelésbe fogása és a települések körüli zöldövezeti részek beépítése a farkasalmalepke eddigi élőhelyeiről történő eltűnéséhez vezethet. A nappali lepkék közül a farkasalmalepkét a Nemzeti Biodiverzitás monitorozó Rendszer (NBmR) vizsgálja: a cél a faj hazai állapotának nyomon követése és a nemzetközi adatszolgáltatási kötelezettség kielégítése.

Védett, természetvédelmi értéke 10 000 forint.

Képek és szöveg:

dr. Nebojszki László

Farkasalmalepke hernyó farkasalmán

A lepke rajzolata és színei a déli tájak hangulatát keltik

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISBN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, Bánáti Tibor, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kothencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László, Schmidt Antal

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**